

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital utgave av en bok som i generasjoner har vært oppbevart i bibliotekshyller før den omhyggelig ble skannet av Google som del av et prosjekt for å gjøre verdens bøker tilgjengelige på nettet.

Den har levd så lenge at opphavretten er utløpt, og boken kan legges ut på offentlig domene. En offentlig domene-bok er en bok som aldri har vært underlagt opphavsrett eller hvis juridiske opphavsrettigheter har utløpt. Det kan variere fra land til land om en bok finnes på det offentlige domenet. Offentlig domene-bøker er vår port til fortiden, med et vell av historie, kultur og kunnskap som ofte er vanskelig å finne fram til.

Merker, notater og andre anmerkninger i marginen som finnes i det originale eksemplaret, vises også i denne filen - en påminnelse om bokens lange ferd fra utgiver til bibliotek, og til den ender hos deg.

Retningslinjer for bruk

Google er stolt over å kunne digitalisere offentlig domene-materiale sammen med biblioteker, og gjøre det bredt tilgjengelig. Offentlig domene-bøker tilhører offentligheten, og vi er simpelthen deres "oppsynsmenn". Dette arbeidet er imidlertid kostbart, så for å kunne opprettholde denne tjenesten, har vi tatt noen forholdsregler for å hindre misbruk av kommersielle aktører, inkludert innføring av tekniske restriksjoner på automatiske søk.

Vi ber deg også om følgende:

- **Bruk bare filene til ikke-kommersielle formål**
Google Book Search er designet for bruk av enkeltpersoner, og vi ber deg om å bruke disse filene til personlige, ikke-kommersielle formål.
- **Ikke bruk automatiske søk**
Ikke send automatiske søk av noe slag til Googles system. Ta kontakt med oss hvis du driver forskning innen maskinoversettelse, optisk tegngjenkjenning eller andre områder der tilgang til store mengder tekst kan være nyttig. Vi er positive til bruk av offentlig domene-materiale til slike formål, og kan være til hjelp.
- **Behold henvisning**
Google-"vanmerket" som du finner i hver fil, er viktig for å informere brukere om dette prosjektet og hjelpe dem med å finne også annet materiale via Google Book Search. Vennligst ikke fjern.
- **Hold deg innenfor loven**
Uansett hvordan du bruker materialet, husk at du er ansvarlig for at du opptrer innenfor loven. Du kan ikke trekke den slutningen at vår vurdering av en bok som tilhørende det offentlige domene for brukere i USA, impliserer at boken også er offentlig tilgjengelig for brukere i andre land. Det varierer fra land til land om boken fremdeles er underlagt opphavsrett, og vi kan ikke gi veiledning knyttet til om en bestemt anvendelse av en bestemt bok, er tillatt. Trekk derfor ikke den slutningen at en bok som dukker opp på Google Book Search kan brukes på hvilken som helst måte, hvor som helst i verden. Erstatningsansvaret ved brudd på opphavsrettigheter kan bli ganske stort.

Om Google Book Search

Googles mål er å organisere informasjonen i verden og gjøre den universelt tilgjengelig og utnyttbar. Google Book Search hjelper leserne med å oppdage verdens bøker samtidig som vi hjelper forfattere og utgivere med å nå frem til nytt publikum. Du kan søke gjennom hele teksten i denne boken på <http://books.google.com/>

Phil
8882
46

Ref 8882.46

HARVARD COLLEGE LIBRARY

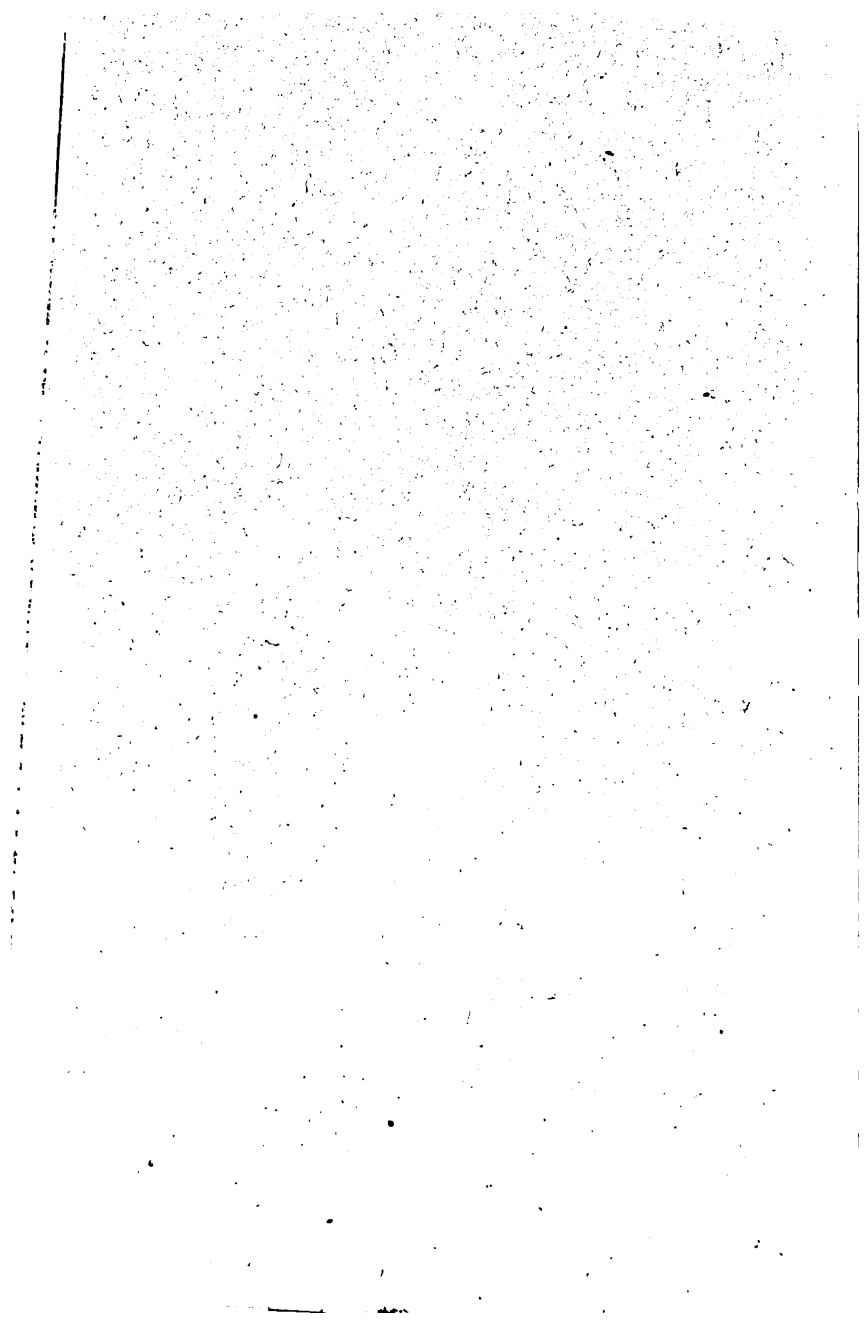
FROM THE
George Schünemann Jackson
FUND

FOR THE PURCHASE OF BOOKS ON
SOCIAL WELFARE & MORAL PHILOSOPHY

GIVEN IN HONOR OF HIS PARENTS, THEIR SIMPLICITY
SINCERITY AND FEARLESSNESS

MENNESKET OG MORALEN

AF

Dr. E. F. B. HORN,

PREST.

CHRISTIANIA.

FORLAGT AF

P. T. MALLINGS BOGHANDEL.

1877.

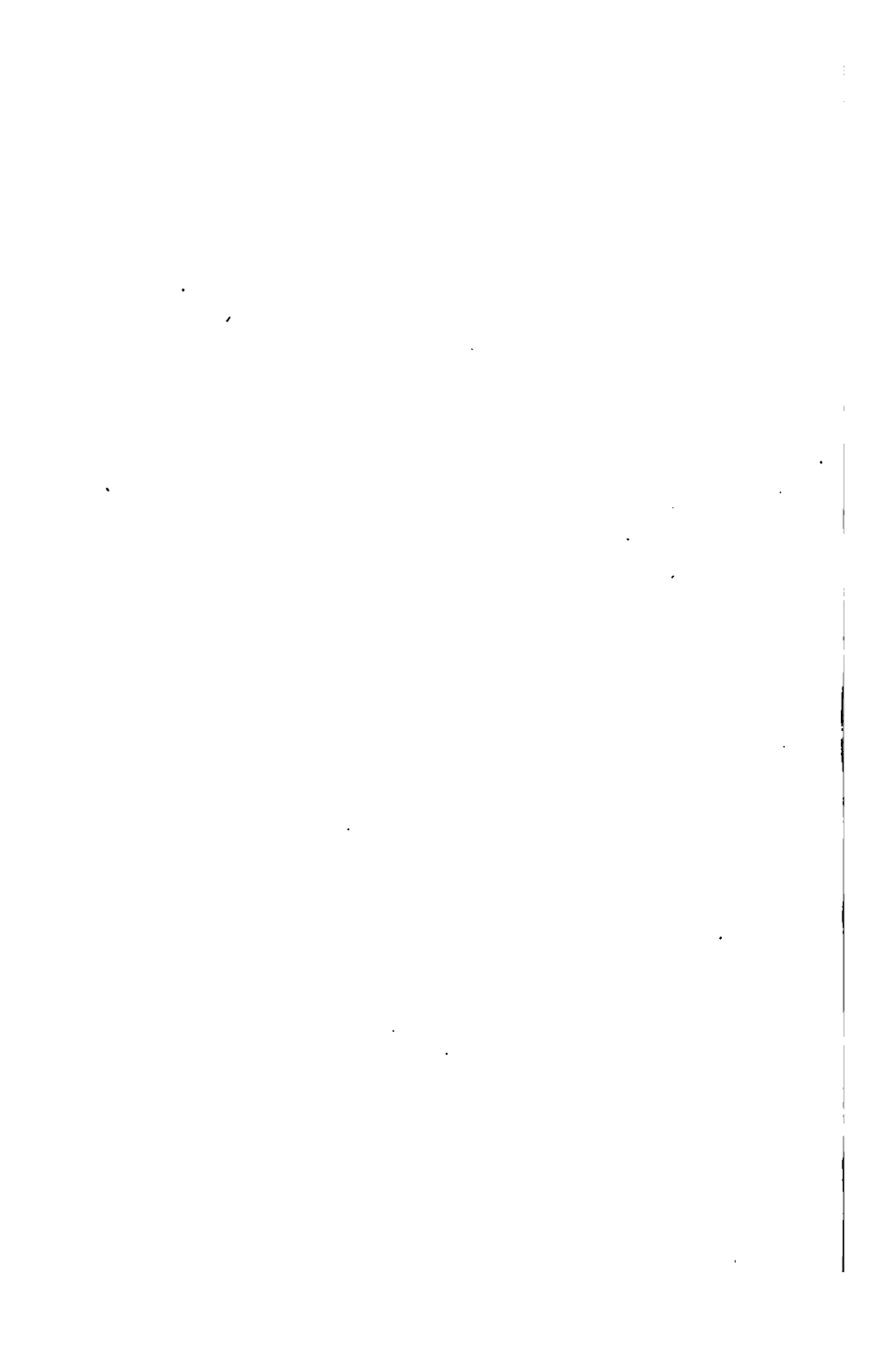
Printed in Norway
Phil 8882.46
✓

HARVARD COLLEGE LIBRARY
JACKSON FUND
Dec. 12, 1924

L

Indhold.

Forord	Side.
I. Indledning	1.
II. Brudstykke af en Sørgetale	6.
III. Kritik over Talen	14.
IV. Det nye Symbol	24.
V. Fortsættelse	30.
VI. Lidenskab—Forestilling—Idé	38.
VII. Tvende Episoder	50.
VIII. Liv og Lys	59.
IX. Konstanterne	68.
X. Oversigt og Resultat	72.
XI. Til Slutning	85.

Forord.

Nærværende Skrift slutter sig til nogle tidligereaf Forfatteren nemlig: Grundlinier til en Theori om Straffen. Christiania 1873. Forsoning og Retfærdiggjørelse. Christiania 1875 og Belysning af nogle Dunkelheder i Forsoningslæren, tildels et Stridskrift. Christiania 1876, og søger at udfylde, hvad der endnu maaske mangler til fuld Forstaaelse af det Tankesystem, som det har været ham en Trang at meddele Almenheden, navnlig Theologerne. Jeg venter, at velvillige Læsere ville modtage ogsaa dette Arbeide med Skaansomhed,

De, der opmærksomt har læst mine tidligere Arbeider, ville være bekjendte med de kirkelige og theologiske Forholde, der have fremkaldt dem, og ville de ogsaa have lettere for at sætte sig ind i mine Bevæggrunde til at udgive ogsaa dette. For Andre vil det være vanskeligt at forstaa, at der er nogen Forandledning til netop nu at behandle »Mennesket og Moralen«. Imidlertid tror jeg dog med nogle Ord at kunne vække ogsaa hos dem en Bevidsthed om, at et saadant Emne kan være nok saa tidsmæssigt.

Jeg vil da her kun minde Enhver, der har hørt Prædikener, Opbyggelsesforedrag m. m., om i hvilken Grad vort opbyggelige Sprog har tabt i Brugbarhed. Et Sprog, et Ord er jo kun en tom Lyd, en Basun, der ikke giver tydelig Klang, naar ikke Tilhørerne kunne forbinde en bestemt Mening med, hvad der siges. Dette slemme Stadium er

imidlertid nu tildels naaet. I enhver religiøs Tale forekommer disse gjængse Udtryk: Tro, Synd, Verden, at forsaage Verden, Verdens Børn og Guds Børn, Selvfornegtelse, Aanden og Kjødets, Ydmyghed, Hovmod, gode Gjæringer, Afholdenhed, Lydighed, Pharisæer, Tolder, Egenretfærdighed, at stole paa sig selv, selv at ville være Noget, Kjærlighed til Brødrene, Natur og naturlig Kjærlighed o. s. v.; o. s. v. Hvem af Tilhørerne har vel et klart Begreb om, hvad hvert af disse Ord betyder, eller hvad Prædikanten har ment med dem? Et Instinkt tilsiger nok, hvad der omtrent kan være ment*). Men Instinktet er jo gjerne noget Dunkelt og Individuelt, saa at det nok vil vise sig, at Meningerne ere meget delte. Talen selv giver heller ikke gjerne fuld Forklaring; thi som oftest bestaar Explikationen deri, at det ene Udtryk skal forklare det andet. Et Exempel: Hvad er Tro? En bodfærdig Sjæls Tilflugt til Guds Naade i Christi Fortjeneste. — End Bodfærdighed? Anger over Synden. — Og Synd? Hvad der strider mod Guds Bud. — Hvilken er Summen af Guds Bud? Kjærlighed. — Hvilken er den rette Kjærlighed? Den aandelige. — Hvorpaa kjendes den? Paa at vi elske Brødrene. — Hvilke ere Brødrene? De sande Troende, Guds Børn. — Hvilke ere da de Troende? De Bodfærdige o. s. v. — Man ser, at Kredsløbet begynder paa nyt, og man bliver lige klog. Et andet Svar kunde kanske være givet paa det tredie sidste Spørgsmaal: Hvorpaa kjendes Kjærligheden? nemlig: Paa Kjærligheden til Alle, Fiender saavel som Venner. — Hvilke ere vore Fiender? De, som hade og forhaane os. — Hvori bestaar Kjærligheden til dem? Især i at bede for dem. — Hvad skulle vi bede om? At de maa komme til Omvendelse. — Hvad er Omvendelse? Bod og Tro. — Atter den samme Kredsgang! Man kan forsøge hvor som helst, tage hvilket som helst Udtryk til Udgangspunktet og man vil faa samme Kredsløb igjen efter endel Spørgsmaal.

*) Hvorledes denne Omstændighed d. v. s. at Noget ligner, men ikke er ganske lidt, gjerne leder til fuldkommen Uforstaaelighed, sees snart A er omtrent = B; B omtrent = C; C omtrent = D o. s. v. A bliver da tilsidst ganske forskjellig fra det sidste Led.

VII

Man tage f. Ex. Udtrykket »en Pharisær« og forsøge, hvor langt man kommer, eller »Verden«, Hvem kan sige, hvad »Verden« er? Ja endog om Guds Person og Væsen gives der, naar man ret vil gaa ind paa Folk, temmelig afvigende Meninger, ialfald store Nuancer i Forestillingen.

Enhver, der har nogen Evne til at bedømme aandelige Phænomener, indser nu lettelig, at dette heist betænkelige Forhold har sin Grund i den abstrakte Fjernhed, hvori Christendommen og dens Moral ofte er stillet til det naturlige Menneskeliv. Dette tør vel ogsaa være en Grund til, at de nyere Vækkelsesformer trods indbyrdes Ulighed dog gjerne stemmer overens i en sørgelig Mangel paa sædeligt Alvor. Det er, hvad man kalder, Følelseschristendom. Det sædelige Alvor maa jo mangle der, hvor Forbindelsen mellem det Aandelige og det Naturlige er afskaaren; thi derved overskjæres netop Samvittighedens fine Nerve. Samvittigheden er som bekjendt det Punkt, hvor det nye Liv i Omvendelsen knyttes til det naturlige Menneske. Enkelte Aandelige sætte rigtignok ofte med megen Fordringsfuldhed »Aandens Indskydelse« i Samvittighedens Sted. Men denne »Aandens Indskydelse« er i deres Mund en meget mistænkelig og tvivlsom Faktor.

Hvorom Alting er, saa maa dette Forhold være nok til at vække Ønsket om en saadan Betragtning af »Mennesket og Moralen«, at man kan faa se, hvorledes det højere Aandsliv i Troen, Gjenfødelsens Liv, hænger sammen med det naturlige Menneskeliv, og dette er her forsøgt i almindelige Træk. Den indre Forbindelse mellem dette Arbejde og de før nævnte vil sees under Læsningen.

Jeg vil fremdeles gjøre opmærksom paa, at det i denne Afhandling omhandlede matematiske Symbol forsaavidt ikke er min Opfindelse, som man allerede i ældre, men rigtignok nu forglemte Skrifter fra Philosophien før Kant yndede en saadan Symbolik — hvorom nærmere i en Note S. 34. — At Kant satte en Stopper for dette Væsen, som vistnok var bleven et Spilfægteri, kunde være i sin fulde Orden. Imidlertid lig-

VIII

ger der i Kants egen Theori Foranledning til at en saadan Symbolik gjenoptages, naar den kun benyttes med Maadehold og med retfærdiggjørende Grunde.

Ligeledes vil jeg bede om Undskyldning for den Brug, jeg i Afhandlingen gjør af det Ord »Idé«. Dette platoniske Udtryk synes jo ikke at kunne passe i en christelig Begrebssphære. Men man vil under Læsningen nok forstaa, hvorfor jeg har maattet vælge et saadant Ord. Navnlig har det været vigtigt for mig at finde en Betegnelse, der er saa almenomfattende og farveløs som muligt, om man end derved resikerer, at den ved Ordet frembragte Forestilling volder en vis Kulde eller en Smag af Hedenskab.

Jeg haaber med dette Skrift at kunne afslutte den lille Serie af Afhandlinger vedkommende vort store og saa heist vigtige Forsoningspørgsmaal. De Tanker, jeg her lægger frem, danne den ydre, universelle Ramme, inden hvilken Forsoningen faar sin Plads. Disse Studier have trods Besværet været mig kjære, da de have bragt mig større Klarhed i Dogmer, med hvilke jeg i tidligere Tid forgyæves brød mit Hoved. Skulle mine Theorier slaa Ild hos En eller Anden, der vil fortsætte og gjøre det bedre end jeg har kunnet det, saa vil det være mine Anstregelsers største Løn.

Endelig kun en Bemærkning:

I en Tid, som vor, er det dobbelt vigtigt at haandhæve den rette og sunde lutherske Kirkelære, og jeg haaber, at mine Studier i denne Henseende have sin Betydning. Jeg har ved mine Undersøgelser troet at opdage endel Mislighed og Deviationer, der i Tidernes Løb have skaffet sig Indgang. Navnlig glæder det mig, at jeg har fundet Medheld hos adskillige Theologer angaaende Theorien om Forholdet mellem Lov og Evangelium, naar jeg har maattet opponere mod Fremstillingen i Pontoppidans Forklaring. Se Forsoning og Retfærdiggjørelse S. 118 f. Skulde det ikke været ønskeligt, om dette Punkt blev Gjenstand for omhyggelig Overveielse?

I.

INDLEDNING.

Religionen interesserer Enhver, selv om han ikke er religiøs. Naar det alligevel stundom ser ud, som om Adskillige ikke bekymre sig om religiøse Spørgsmaal, da er Grunden ofte den, at de mistvivle om at bringe noget Fornuftigt og Almengyldigt ud af en Samtale om deslige Materier. De mene kanske, at det religiøse Spørgsmaal er for vanskeligt til at kunne besvares, eller de mene, at det ikkun er en Følelsens Sag, som mest tiltaler Kvinder og ikke Mænd. I begge Tilfælde ville de helst undslaa sig for en Drøftelse af Spørgsmaalet. Alligevel gives der Ingen uden at han jo har Interesse af religiøse Forhandlinger, medens det paa samme Tid maa beklages, at de ofte bringe et høist utilfredsstillende Resultat. Noget bedre er man stillet, hvad de moralske Spørgsmaal angaar, ja endog naar der forhandles om æsthetiske Materier. Man skulde tro, at Skjønheden var af mere subjektiv Art, og at der om den gaves saamange Meninger, som der gives Individualiteter. Og dog er det langt lettere at komme til Enighed paa dette Felt. Der gives Hundreder af skarpt afsondrede Sekter indenfor den christelige Kirke, Sekter, der ikke kunne bringes til Overensstemmelse.

Men der opstaar vel neppe nogen Dissents om den græske Tempelstils Skjønhed eller om en Raphæels eller en Rembrandts Dygtighed i Malerkunsten. Og selv om der gives forskjellige Kunstscoler, f. Ex. en mere realistisk Retning, der bekjæmper den idealistiske, saa hindrer dette ikke, at disse Retningers Forfægtere indbyrdes anerkjende hinanden ialfald inden visse Grændser.

Paa det moralske Felt er Overensstemmelsen ogsaa større end paa det religiøse. Der findes vel neppe noget Menneske, hvis moralske Sands ikke — ialfald i en vis Grad — oprøres ved Løgn, Falskhed, Utaknemmighed, Grusomhed; og om han end kanske selv ikke er fri for en af disses Laster, saa kan han derfor være skarpsynet nok til at se dem hos Andre og ytre sin Harme, hvergang de bryde frem. Det er overhovedet meget let at finde noget Fælles i alle Nationers moralske Begreber, ihvorvel det nok kan hænde, at disse Begreber igjennem Tiderne ved stigende Udartning ere blevne sterkt sløvede. Derfor vil man ogsaa finde, at, hvor stor Striden end kan være mellem de forskjellige Kirkesamfund om Dogmerne, saa ere disse Samfund dog enige i Erkjendelsen af de ti Bud. Naar man betænker, hvor nær det Religiøse staar baade det Æsthetiske og fornemmelig det Moralske, kan man have Grund til at undres over dette Forhold og tillige beklage, at det finder Sted. Som bekjendt har man ogsaa gjentagne Gange søgt at bilægge de uhyggelige theologiske Stridigheder ved at ty til den fælles Moral, som jo forener alle Partier. Men det har ikke lykkets. Man har ganske rigtigt følt, at Religionen dog er noget Andet og Mere end den blotte Moral, og man har da for at beholde Religionens Fylde, Dybde og Varme heller opgivet den kirkelige Enighed, end omvendt: beholdt Enigheden, men kun vundet en tør, kold og

abstrakt Moral, som end ikke engang i Længden har vist sig dygtig til at knytte Hjerterne sammen.

Det er dog paa den anden Side slemt og uoverensstemmende med Religionens sande Væsen, at der saaledes kan opstaa et Valg mellem den og Moralen. En Religion, som ikke er gjennemsyret og gjennemlyset af Moral, er slet ikke bedre end en Moral uden Religion. Er den religionsløse Moral abstrakt, kold og haard, saa er den Religion, som ikke er gennemtrængt af en klar Moral, fanatisk og aldeles uberegnelig. Jeg behøver jo kun at minde om de Afskyeligheder, som i Religionens Navn og det endog i et Slags god Tro ere øvede i Verden, om Snigmord, Mened, Utugt, blodige Forfølgelser, som Religionsivrere have gjort sig skyldig i. Eller hvis vi ikke ville gaa til Yderligheder, saa er det nok at paavise, hvorledes nogle af vore Vakte under Religionens Form og vistnok i almindelighed slet ikke i Hykleri, men af virkelig religiøs Iver begaa Handlinger, som man ellers vilde kalde lumpne, hvorledes Hovmod, Dømmesyge, et ukjærligt og ufordrageligt Væsen undertiden karakteriserer dem, og at under alt dette Sproget tilsidst, som tidligere sagt, taber sin Anvendelighed, idet der foregaar en fuldstændig Ombytning af og Konfusion i alle Udtryk og Begreber. Hovmod kaldes Ydmyghed og omvendt. Det at anvende mange Aar paa Skriftens Studium faar Navn af Oplæsthed, verdslig Forfængelighed, medens det strax at optræde og vidne uden at forberede sig og uden Kundskaber kaldes Ydmyghed. At slutte sig til nogle faa Ligesindede og fordømme Andre kaldes christelig Broderkjærlighed, medens det at elske Alle, Fiender saavel som Venner, kaldes Verdens Venskab eller den naturlige Kjærlighed, som ogsaa Verdens Børn kan have. Skikkelige og retskafne Mennesker betragtes som Pharissære, medens alskens løsagtige Personer,

Drankere, Bedragere, ansees for at staa Guds Rige nærmere. Denne Karrikatur af de christelige Sandheder kan kun være mulig under en særgelig religiøs Forvirring, hvor Religjøsitetten har tabt al sin Almengyldighed og Klarhed, er bleven en uren fanatisk Ild, fordi den har skilt sig fra den almindelige, sunde Moral.

Man kan tilnød sige, at Religionen er Liv og Moralen Lys, hvilket indtil videre er tilstrækkeligt til at betegne den indre og dybe Sammenhæng. Moralen oplyser om den rette Handlemaade, forklarer Tilværelsen for os, saa vi se, hvad der er at gjøre og ikke at gjøre. Religionen giver det rette Motiv, believer Sindet, giver os Lyst til at vandre efter Moralen. At vide hvad der er den rette Handlemaade, er jo ikke nok; thi hele vor medfødte Natur strider imod, Kjødets begjærer imod Aanden. Derfor maa der gives en ny Natur, et nyt Kjød. Ordet maa selv blive Kjød og bo iblandt os. Dette giver et nyt Liv og dette er Religionen. Saavidt i Almindelighed og til en foreløbig Orientering. — Men hvorledes er da Skilsmissen mellem Liv og Lys, mellem Religion og Moral opstaaet? Dette Spørgsmaal fører dybere ind i vor Opgave og vi maa da behandle det omhyggeligt.

Man ser strax, at Lyset er det Almene; det falder jo overalt og ensartet, og i Lyset finde Individerne hverandre og kunne saaledes forenes. Vanskeligheden ligger ikke i Lyset som saadant eller — for at anvende det — i Moralen. Det høieste Bud i Loven er jo Kjærlighed. Denne Kjærlighed er baade et Lys; thi hvad lyser vel skjønnere end Kjærlighed? men den er tillige det høieste og fuldkomne Liv, ja alt Livs Kilde. Men Vanskeligheden ligger deri, at Lyset, som forbinder, tillige adskiller eller rettere udhæver Individualiteterne. I Mørke flyde alle Gjenstande usikkert over i hver-

andre, alle Grændser forflygtiges, Alt bliver en eneste dunkelgraa Masse. I Lyset derimod komme Grændserne og derved Individerne, de enkelte Sjæle eller Personer, til sin Ret. Ved Moralloven vækkes netop Individualiteten og Egoismen, hvilken man, før Loven kommer, ikke er sig bevidst (Rom. 7, 7 ff.). Men Egoismen strider jo imod Kjærligheden og imod Religionen. Der falder altsaa fra Moralen et Lys, som strider imod Religionen, eller rettere: Foruden den Enhed, som der er mellem Religionen og Moralen, begrundet i en Overensstemmelse mellem Liv og Lys, er der ogsaa en Strid, begrundet deri, at Lyset ikke blot forbinder, men ogsaa adskiller Sjælene. Det er ikke vanskeligt at gjenfinde dette i det Praktiske. Den samme Morallov, som byder os at have Alt fælles, byder os ogsaa at respektere Eiendom eller den Enkeltes Ret og Villie, den samme Lov, som paabyder Gavmildhed, paabyder ogsaa Sparsomhed, den samme Lov, som kræver, at vi skulle være sorgløse, kræver ogsaa Betænkthed og Forsigtighed. Kjærligheden, som er af almen Art, og skal strække sig til Alle, Fiender og Venner, faar dog des større Varme, jo snevrere Samfundet er. Derfor er Kjærligheden svagere og Livet mattere i en Statskirke, der rummer Alle, end i en Frikirke, der kun rummer nogle faa Venner. Det er jo ganske det samme Tilfælde, som at der er større indbyrdes Kjærlighed mellem Medlemmerne af en Familie end mellem Medlemmerne af et Statsamfund. Det samme Bud, som byder os at elske Alle, byder os ogsaa at elske vore Nærmeste, vore Blods- eller Aandsbeslægtede. I denne partikulære Kjærlighed blander der sig altid en stor Portion Egenkjærlighed. Det bør vistnok ikke være saa, men saalænge Moralen ikke er fuldt gjennemtrængt af Religionen og det gudommelige Liv, kan heller ikke hin almene Kjærlighed og denne partikulære

smelte sammen. Jøden kunde ikke gjerne elske sit Land og sine Institutioner uden at der i dette blandede sig Egoisme, pharisæisk Nationalstolthed og Foragt for det Fremmede. Loven var ham altsaa her til Fald.

Nu forstaa vi, hvad det gjælder. Moralen er Lyset, men dette Lys har foruden den almene Side, at Individerne forenes, tillige en særegen, sondrende Egenskab, hvorved Individerne fremhæves og udsondres fra hverandre. Hver Person, hver Familie eller hvert Folk kommer til større Selvbevidsthed og Selvfølelse og optræder med større Krav paa at gjøre sin egen Ret gjældende. Hvorledes skal nu denne Individualisme forenes med hint Almene? Moralens tvende Sider forenes jo ved Religionen. Men hvorledes? Vi have hørt, at hos Mange har Religionen ikke kunnet gjøre det. Endog Christendommen og den lutherske Tro og Bekjendelse har ikke formaaet at bringe fuld Klarhed eller til at finde Fællesnævneren. Dette Spørgsmaal er hidtil, som alle lignende Spørgsmaal, philosophisk. Dette gjælder den gamle Strid, Forholdet mellem det Almene og det Enkelte.

II.

BRUDSTYKKE AF EN SØRGETALE.

«Hvad vindes paa Verdens vidtløftige Hav? spørge vi tidt med Ambrosius Stub i vor Utaalmodighed. Du Kjøbmand, som hele Dagen farer om mellem Foustager og Kasser eller sveder under dine Bestræbelser for at skaffe dine Kunder de bedste Varer til billigste Pris eller kanske det Modsatte, de sletteste Varer til høieste Priser, hvad vinder du tilsidst? Og du Husmoder, som nu tager dine Briller og dit Sytøi frem for at vende din Mands Frak

og sy den om igjen; — thi du kan ikke formaa ham til endnu at kjøbe sig en ny — hvad vinder du tilsidst? Eller du, som er ude for at fri og staar i din Livkjole ængsteligt bankende udenfor din Elskedes Dør, hvad vinder du nu tilsidst, selv om du faar dit Livs skjønneste Ønske opfyldt, saa at hun svarer Ja? Eller du unge, blege Pige, som skal tage Middelskoleexamen for derved at aabne dig en Adgang til senere at blive Telegrafstinde, hvad kommer der vel tilsidst ud af dit Stræv? Ja dette «Tilsidst» gjør os saa modløse. Vi maa jo have et Maal for vore Øine med det Altsammen. Men hvad er det for et Maal?

Efter endnu engang at have taget sit Lomme-speil frem og mønstret sin Dragt, rettet paa sit Halstørklæde og glattet sit Haar, tager Frieren Mod til sig og banker paa Døren. Snart staar han for den unge Dames Øine, fremstammer sin Tale, og hun svarer til hans Forbauselse og Glæde strax Ja. — Kanske han siden ønsker med Harlekin i den Usynlige, at der var blevet gjort større Vanskeligheder. Dermed var det Hele bleven mere pikant. Hvorom imidlertid Alting er: den første Kjærlighedslykke gaar sent eller tidligt over. Smaa Skjærmydsler opstaa og Aprilslunerne gjøre sig gjældende. Nye Sorger og Glæder indtræde ved Giftermaalet. Saa kommer en Ven og besøger vor unge Ægtemand. Efter Gratulationer og Komplimenter kommer det tilsidst ud, at Ægtemanden er bleven en Egoist. Han tænker ikke som før paa Ideerne, paa det Skjønne og Herlige i Verden. Nu har han kun Øie for Kone og Børn. Det er altsaa Enden paa det! Dengang han stod der udenfor den Elskedes Dør i sin Livkjole og satte hele sin Fremtidslykke paa dette Kort, om hun vilde svare Ja eller Nei, troede han da, at det, han tilsidst vilde vinde, var — Egoisme?

Eller hin unge Pige, som skal tage Middelskole-examen for senere at blive Telegraphistinde! «Stakkels Louise» sukker hendes Veninde Anna, som seer hende gaa forbi sit Vindu med Bøger under Armen. «Gud ske Lov, at Far er rig, saa jeg slipper for at gaa den Vei». Jeg tvivler ikke paa, at Louise i sin Fattigdom bliver langt lykkeligere end Anna i sin Rigdom, og jeg bekjender denne Tro, hvormeget man end i vor Tid vil kalde deslige Ytringer gammeldags Sentimentalitet. Alligevel — hvad vinder den stakkels Louise «tilsidst» efter at være bleven beundret for sine Dyder, sine Opofrelser mod fattige Forældre? Den store vide Verden løber paa Telegraphens Vinger fra alle Verdenshjørner hver Dag gjennem hendes Sjel. Om hun havde Lov til at fortælle Alt, da kunde hun vistnok berette sine Veninder og Forældre om Kurser og Fallitter, om Vind og Veir, om Krigsrygter og Diplomatiik, kanske om Frierier, Geburtsdagslykønskninger og Vers til Bryllupper. Men den store Verden er og bliver hende dog ligegyldig, og selv om hun kunde røbe det Altsammen, hvad kan det interessere hende og hendes Nærmeste? Hun bliver ikke gratuleret, hun holder aldrig Bryllup. Verden er kold og fremmed for hende. Hendes Verden er kun hendes Hjem med Forældre og Søkende. Er da ikke hun ogsaa bleven en Egoist?

Og nu Grosserereren? Han læser i sidste Avis: Svømmende Riokaffe efterspugt, lægger Brillerne fra sig og helder sit Hoved betænksomt tilbage. »Tegner til Uaar i Brasilien, høie Priser i Amsterdam. Min Beholdning kan dermed forøges tusind Spd. i Værdi» tilføier han, idet han fornøiet gnider Hænderne. Se, det vandt altsaa han, men hvad vinder han tilsidst?

Naar der dels af de unge og begeistrede, dels af de fromme Sjæle tales i høie Toner om end i ulige Tungemaal og Ordslag om det Herlige og Gudommelige, om Ideernes Rige, der skal hæve sig over den nærværende spidsborgerlige ligesom den blaa klare Himmel over Jorden, om alt det, der løfter og høiner, da er det vel Meningen, at denne er den Herlighed, som «tilsidst» skal komme. — Kan saa være, at den engang kommer, men det varer ialfald længe, og det ser ikke engang ud til, at den nærmer sig; thi der sker jo intet Nyt under Solen, og den ene Dag, det ene Aarhundrede er jo i Grunden det andet ligt. Verden bliver jo ikke bedre. Saa sige ialfald gamle Folk, og de maa vel have bedst Kjendskab hertil.

Dette er bedrøveligt, ja ret Livet store Elenighed, og jeg vil gjerne udtrykke dette ved en Formel, et Symbol.

Et Menneskeliv kan opfattes som en Bølge af en vis Størrelse eller Udstrækning. Ved Siden af denne Bølge er en anden, jævntløbende, hvilken betegner et andet samtidigt Menneskeliv. Nogle Bølger ere store, andre smaa og korte. Nogle hæve sig høit, andre ere lange, men lave. Hine betegne et mere stærkt bevæget Menneskeliv, disse et roligere og mindre bemærket. Den ene Bølge følger efter den anden, denne efterfølges af en tredje, hvilket betegner, at Individ følger paa Individ, Søn paa Fader. — Som nu Lyset falder over dette Menneskehav, opdager man, hvorledes alle disse Bølgetopper staa selvstændige ligeoverfor hverandre. Hvert Individ søger at gjøre sig gjældende, og Samfundet beskytter den Enkeltes Selvstændighed og endog hans Egenkjærlighed. Det sees tillige klart, at hvert Individ ligeoverfor de andre er et endeligt Væsen med endeligt begrændset Omraade. Staten maa sørge for, at den Éne ikke for-

disse Huse, store og smaa, naar det store Sollys slukkes. Hvert af disse Lys betegner et lidet Hjem. Hvormegen Historie knytter sig ikke til hvert eneste af disse Hjem! For Moderen, som sidder med sit Strikketoi ved Barnets Vugge, for Sømanden, som lænfter ved de fjerne Kyster, for Kontormanden, der hører Klokken slaar og lukker Protokollen, glad over at nu Tiden er omme og han kan faa sin Middagsmad, er Hjemmet er Verden af Lys og Liv, af Smerte og Glæde mere indholdsrig end Verdenshistorien. Skal du høre og føle Individets Liv, da maa du komme nær, træde indenfor hver Dør, lytte til hver Samtale, jo bedst om du kunde lytte til de uvilkaarlige Udbrud af dem, der tror sig ubemærkede. Men jo nærmere du gaar i det Enkelte, jo finere og omhyggeligere lagttager du er, des mere taber du Oversigten, de store Vuer, Fugleperspektivet. Hvad har du med at kige ind ad enhver Dør? Hold din Næse derfra. «My house is my castle» siger Engelskmanden. Eller kanske du vil være en Kjøkkenskriver eller en Sladderhank, som farer om hos Naboerne og fortæller, hvad de skulle have til Middag hos Hansens og hvad Fru Nielsen i Vrede svarede sin Mand, da han atter vilde have sig et Kortparti? — Lad al den Daarlighed fare. Glæd dig over det Store og Herlige! Verdenshistorien leve! Das ist was Anderes! Her har man Haupt- und Staatsaktionen! Nu er der jo Krig mellem Russer og Tyrker. Gaa paa Klubben og tal med andre Politikusser om den Sag, opgjør med hverandre, hvilken Skikkelse Europa vil faa om en Menneskealder, se at komme paa det Rene med, hvad Bismark monstro nu tænker paa, hvorvidt Frankrig kommer i Krig med Tydskland, om vi Norske kommer med, hvad Engelskmanden nu bør gjøre. Drøft deslige Materier, notabene hvis du kan faa Noget ud af det! — Ak, kjære Ven, ser du ikke,

Havet for dine Øine som et Lig, en død Glas- eller Ismasse; thi det er kun de Enkelte, Individerne, som leve. Massen, det hele store Samfund, lever kun, forsaavidt man endnu ser, noget til de enkelte Personers Leben und Treiben; men lad dem forsvinde, saa er Alt idel Død og Stilhed.

Eller, hvorfor ikke fortsætte Lignelsen? Havet som Helhed lever dog, naar vi betragte det fra en anden Side. Solen gaar sin Bane over det og suger dets Draaber i usynlige Dampe op i Luften. Der danne sig tættere og tættere Skylag, som drives afsted af Vinden til koldere Egne; de falde ned som Regn, samle sig til Floder, der ile ned mod Havet, hvor de forsvinde for at begynde det samme Spil paany. Her lever Havet; det stiger tilveirs, jager afsted gennem Luften, ifører sig tusinde forskjellige Skyformer, hvor Lyset spiller i idelig Vexling; det falder til Jorden, silrer ned ad Fjeldsiderne, samler sig i Daldybene, breder sig henover Sletterne. Det er da det Hele, som lever, et Billede paa Uendeligheden, paa Guddommen selv, om hvem det heder: «Han hvælver sine Sale i Vandene, han gjør de tykke Skyer til sin Vogn, han vandrer paa Veirets Vinger (Ps. 104, 3.)» Men i dette store, uendelige Liv er den enkelte Bølge opløst. Dens Individualitet er borte. Dens Stof finde vi igjen i den usynlige Damp, i den perlende Morgendug paa Grenene, i Trærnes Saft, i Dyrernes Blod.

Saaledes er det da med Livet. Holde vi fast paa de Enkelte, forsvare vi deres Rettigheder, stige vi ned til hver især, hvor han findes i hvert af de tusind Hjem, da merke vi nok Hjerter som banke, Tanker, som tænke, Attraaer og Villier, som røre sig, vi erfare Lyst og Smerte, vi høre Millioner, som sukke og jamre sig, atter Millioner, som fryde sig. Se denne Vrimmel af Lys, som tændes i alle

III.

KRITIK OVER TALEN.

Enhver Tale bør underkastes Kritik, før den troes; thi Talem er listig, og hvis der anføres Grunde, er den saa meget farligere; thi den bliver da let sophistik.

Talen er en Sørgetale over Menneskelivet, og Aanden er græsk-homerisk. Der er en Modsigelse i den hedenske Verdensanskuelse, som paa hint Standpunkt ikke kan løses. Menneskene ere Væsener med endeligt, begrændset Magtomraade, Guddommen er uendelig. Naar disse staa ligeoverfor hinanden, hvorledes kunne de da forenes? Det Uendelige gjør sig gjældende og fortrænger det Endelige. Guddommen maa finde, at hvert Menneskeliv i Grunden er en Uretfærdighed: thi det gjør sig fra først af skyldig i den Egoisme, at ville være Noget for sig selv. Saaledes opstod der en Kamp mellem den Enkelte og Staten, eller imellem Familien og det større Samfund, hvorom den antike Tragedie handler. Endog det at leve en Tidlang her paa Jorden som selvstændigt Væsen, selv om man ikke forsømmer Bønnerne og Ofringerne, er af tvivlsomt Værd, og kan kun tillades fordi Sagen ikke tages saa nøie, og fordi Guderne ere mest optagne med at knække de Stores Overmod, saa at Smaafolk indtil videre kunne spares. Men Alles Liv er dog — dybere seet — egoistisk og derfor uretfærdigt. — Gaa vi ikke saa dybt i Tingen, men betragte Menneskene saaledes som de forholde sig til hverandre indbyrdes, da stiller det Hele sig anderledes. Vi faa da ikke det Absolute, men det Relative. Det ene Menneske er da ligeberettiget med det andet, og Guddommen staa udenfor det hele Samfund som en Pallas Athene, en Skytsaand,

der haandhæver Ret og Sandhed. Det ene Menneske har sin Ret, sit Magtomraade ligeoverfor det andet. Dette kan give en vis kortvarig Lykke, en Solons eller Perikles Tidsalder. Men denne Lykke er trods sin skønne Form overfladisk. Man har ikke seet dybere ind i Forholdet, ikke opdaget den falske Grund, hvorpaa den hele Lykke er bygget. Egoismen er kun overdækket af den skønne, sødelige Form. Relativiteten maa sent eller tidligt gjenbrydes af det Absolute. Da kommer Forfaldet, Undergangen. Egoismen gør sig gjældende paany, sønderbryder den ydre Skal. Guddommen kommer da som en straffende Nemesis.

Hvad der i den græske Verden viser sig i sin fuldeste Klarhed og bedste Oversigt, gjentager sig til alle Tider, men i mere opblandet og tilhyllet Skikkelse. Overalt, hvor Guddommen opfattes som det Absolute eller Uendelige ligeoverfor det Menneskelige i det Endelighed og Relativitet, opstaar et Enten — Eller. Enten er Guddommen i Sandhed, hvad den er, og vil manifestere sig som saadan, da svinder al menneskelig Individualitet, hvert menneskeligt Krav, det menneskelige Liv ind til et Nul, ligesom jo enhver endelig Størrelse i Forhold til det Uendelige er = Nul. Eller Guddommen trække sig delvis tilbage, da kommer nok hvert Menneske til nogen Ret. Vi se da ikke det Hele og Uendelige, men kun alle disse Enkeltheder. Vi se Stater, Familier, Kommuner, større og mindre Samfund eller ogsaa enkelte Personligheder, som Vorherre lader bestaa og en Tid skalte og valte efter For-godtbefindende. Men selv om han «tillader» dette, saa betyder denne Tilladelse ikke, at han af Hjertet billiger et saadant Liv. Der er jo overfladisk, og egoistisk, og der maa dog spørges efter Enden derpaa, efter hvad der «tilsidst» kommer ud af det. — Denne delvise Strid, delvise Ligegyldighed og

Passirenlassen fra Guds Side ligeoverfor Menneskene følger os gennem Catholicismen og lige ind i Hjertet af den lutherske Ethik.

For at indse dette behøve vi kun at nævne den Disput, som finder Sted mellem Orthodoxe og Pietister om «det Menneskelige». De Orthodoxe paa-staa, at Menneskelivet ikke kan fra først til sidst bestaa i bare Bøn og Psalmesang og ydre Pligtopfyldelse. Der bliver da Intet tilbage af den menneskelige Individualitet. Gudsfrygten opsluger os i den Grad, at vi ganske forsvinde i det Guddommelige, i hellige Tanker, Følelser og Pligtopfyldelser, ligesom Draaben forsvinder i Havet. Det maa dog være «tilladt» at tænke paa eller sysle med andre Ting, saasom Kunst, Videnskab, selskabelige Glæder. Dette er de Orthodoxes Mening. De finde det altsaa umenneskeligt af Pietisterne, naar de saaledes lade de enkelte Menneskesjele absorberes i Guddommen. Pietisterne forsvare sig nok saa godt. De paa-staa, at et Menneskeliv, som ikke er helt gennemtrængt af Gudsfrygt, er syndigt og egoistisk. Skal Hjertet deles mellem Gud og Verden, mellem det Uendelige og Endelige? Skal der være noget-somhelst, om end nok saa lidet Rum tilbage i Sjelen, hvor ikke Guddommen hersker? Hvad vil al denne Tale om «tilladelige» Lyster eller Glæder sige? Hvad der ikke i Sandhed gavner, hvad der ikke helt tilhører Herren og ham alene, hvad der altsaa er «menneskeligt», er syndigt og egoistisk; thi selv om det ikke ligefrem er forbudt i Guds Lov, saa optager det ialfald Tiden, hindrer Gudsfrygten, hindrer den fulde, udelte Hengivelse. — Denne Strid er ganske ensartet med hin i den antike Tid. Til enkelte Tider trak Guddommen sig tilbage og «tillod» Menneskene at leve individuelt, at drive paa Kunst og Literatur, at lege og gymnasticere. Men denne Tilladelse, hvorved Endeligheden, Relativi-

teten, de enkelte Sjæle kom til sin Ret, var overfladisk. Saa kom der et Slags Pietisme med Sorg og Klage. Guddommen gjorde sig fuldt ud gjældende. Det Absolute kræver Alt, tillader ikke noget «Menneskeligt».

I Katholicismen har man havt det Samme. Vi mindes en streng, mørk Munketid, da al menneskelig Individualitet forsvandt under Klosterreglerne, der omspændte det hele Menneskeliv og trængte ved Ørebigten ind i Hjertets inderste Kroge. Denne Munketid er gjenopvaagnet i Pietisternes Vennemøder og strenge indbyrdes Tugt. Her forsvinder ligeledes al Individualitet, enhver særegen Farve og Form, ligesom de enkelte Bølger med sine Luftspeilinger og sit særlige Liv forsvinde i Havets uendelige Monotoni. Dette maa jo saa være, dersom Mennesket er et saadant i Tid og Rum begrændset Væsen med et vist endeligt Magtomraade, der optages i det Guddommelige. — Men tillige have vi i Katholicismen en slappere og mere «menneskelig» Form, nemlig i den jesuitiske Moral med sine Indulgentser og evindelige Indrømmelser til den menneskelige Svaghed. Men er denne Moral ikke i Grunden egoistisk og uden Alvor? Kommer her den enkelte Individualitet til sin Ret, sker det paa Grundighedens Bekostning.

Saalænge denne Grundforestilling om Mennesket bevares, kan ikke Moralen komme til sin fulde Sandhed og heller ikke nogen Enhed mellem Religion og Moral. Hvorledes er nemlig en Moral, som den her omhandlede, beskaffen?

Dette er besvaret derved, at man intet dybere eller mere betegnende Udtryk for Synden eiede,

end at den er «Overtrædelse»^{*)}. Men Overtrædelse er et fuldstændigt juridisk Begreb, beroende paa den Grundforestilling, at Mennesket staar ligeoverfor Guddommen og atter ligeoverfor sine Medmennesker med et vist Omraade, inden hvilket det har Tilladelse til frit at bevæge sig, naar det kun ikke overskrider denne Grændse. Forudsætningen er altsaa denne, at Mennesket har et vist Omraade, hvor det er sin egen Herre, altsaa har sin Magt ligeoverfor Gud. Er denne Forudsætning urigtig? Vistnok ikke; thi den hellige Skrift har selv givet den Medhold. «Du maa frit æde af alle Havens Træer» sagde jo Gud til Adam. Men man skal erindre, at Skriftens Sprog ikke altid er det videnskabelige. Skriften taler til Mennesker, der kun kjende Tingenes phænomenale Side, og da er det ganske vist, at Mennesket viser sig som et Væsen, der har Magtomraade og Frihed inden visse Sphærer. — Men derfor er ikke Forestillingen om en «Overtrædelse» den, der har videnskabelig Grundighed og Brugbarhed. Paa denne juridiske Forestilling om Synden som Overtrædelse er i den christelige Dogmatik ogsaa Læren om Straffen, Forsoningen og Retfærdiggjørelsen bygget. Intet Under, at ogsaa Moralen lider under denne Grundmangel. Den orthodoxe Sædelære har saaledes forskjellige Afsnit. Nogle handle om, hvad der med Nødvendighed følger af den christelige Tro, altsaa om gode Gjæringer, som maa gjøres, andre handle om «tilladelige Ting», Middelting, — ligeledes et juridisk Synspunkt for det hele Forhold. I en Stat kan hver Borger, naar han gør sin Skyldighed mod Øvrigheden, have Tilladelse ellers at skjøtte sine egne Anliggender.

^{*)} Se «Belysning af nogle Dunkelheder o. s. v.» S. 18.

Ikke bedre stiller det sig, om man, som det ofte sker i den christelige Sædelære, skjelner mellem et «himmelsk» og et «jordisk» Kald. Gives der ved Siden af det himmelske Kald et jordisk? Er det at være Skomager et «jordisk» Kald? Det synes vel saa. Men hvad Værd har det, naar det ikke er af himmelsk Betydning? Man vil maaske svare, at «saa længe vi ere her paa Jorden, maa vi ikke være saa rent himmelsksindede». En saadan Paa-stand er uforstaaelig, og hvorledes rimer den sig vel med Apostelens Ord, at vi skulle trakte efter det Himmelske og ikke efter det Jordiske? Hvad gavner det vel at sy Sko, dersom ikke det at sy dem og det at bære dem tilsidst dog bringer os Himmelen nærmere? Denne Deling mellem et himmelsk og et jordisk Kald kan passe paa et hedsensk Standpunkt, hvor Guderne som sagt af og til tillod Menneskene at skjøtte sine egne Sager, medens de til andre Tider igjen krævede Menneskets udelte Henvendelse til det Guddommelige. Men kan det passe med en Christendom, som kræver, at elske Gud af ganske Hjerte, og at vi skulle bede uden Afladelse?

Hin Sørgetale, som dannede det andet Afsnit i denne Bog, er altsaa et Udtryk for en hyppigt tilbagevendende Livsbetragtning, der ender i Fortvivlelse, fordi den staar ved en virkelig Gaade, ved en Grundmodsigelse, som igjen beror paa et mathematisk Forhold, der synes en Nødvendighed. Gud er uendelig. Han maa derfor være almægtig, allestedsnærværende, alvidende, altstyrende. Har hans Magt

da ingen Grændse? Nei, det synes jo saa; thi hvorledes skulde han da ellers være den, der raader over og kjender Alt? Gjør han sig gjældende som dette absolute Individ, saa forsvinde jo i ham eller for ham alle menneskelige Individder som endelige Størrelser, der i Forhold til det Uendelige ere lig Nul. Det er kun relativt talt, at det Endelige kan have nogen Gyldighed.

Vi befinde os her overhovedet paa den elementære Mathematiks Felt, der sysler med endelige Tals- og Rumsformer, saasom hele og brudne Talstørrelser eller Værdier, Triangler, Cirkler, Polygoner og deres Love. Kombinationerne ere her mangfoldige og ofte meget indviklede og forgrenede, ligesom der er anvendt overordentlig megen Skarpsindighed paa at løse Spørgsmaalene. Denne elementære Mathematik er et Symbol paa det menneskelige Liv i dets phænomenale, udadvendte Side, paa Menneskene i deres retslige, borgerlige, jordiske Stilling til hverandre. Hvert Menneske opfattes som et begrændset Individ med sin Eiendom, sit Hus, sine Jorder, sine Talenter, sit gode Navn og Rygte, sin Familie. Her er den Ene fri i Forhold til den Anden, eller den Ene kan have større Magt end den Anden efter hans overordnede eller underordnede Stilling i Samfundet, ligesom jo en Cirkel kan ligge indenfor den anden. Alle Virksomheder til det Gode eller det Onde opfattes som Udvidelser eller Indskrænkninger, nogle til Befrielse og Hjælp, andre til Skade, saaledes at den ene Cirkel trykker den anden til Side eller giver Plads for den anden e. L., men overalt paa den Forudsætning, at Mennesket kan udvide eller indskrænke sig inden visse rumlige Grændser, at det har et virkeligt Omraade. — Her kan imidlertid ikke det Absolute eller Uendelige komme med uden som tilintetgjørende Element. Enhver endelig Cirkel eller Trekant,

bliver til et Punkt sammenlignet med det uendelige Rum. I den elementære Mathematik kan derfor nok de uendelige Størrelser komme paa Tale, men kun i Anmærkninger eller undtagelsesvis, fordi i dem alle endelige Størrelser opløses og saaledes gaa tilgrunde. Hvor en uendelig Størrelse anvendes i denne Del af Mathematiken, udøver den den Indflydelse, at al Forskjel mellem Endelighederne forsvinder. Saaledes er $a^0 = 1$. Men b^0 er ogsaa $= 1$. Forskjellen mellem a og b er altsaa i denne Anvendelse ingen.

Den elementære Mathematik er et Verk af den græske Videnskabelighed og den har allerede i den antike Verden naaet en merkelig Udvikling og Fuldkommenhed. Den er en Symbol paa den lykkelige Ro og smukke Form, som den græske Samfundsorden i visse Perioder opnaaede, naar det Absolute og Uendelige ikke brød ind som en altknusende Nemesis. Det Umaalelige hører her ikke hjemme. Alt er Begrænsning, Maal, klar, smuk Form.

Hvorledes den elementære Mathematik ligger til Grund for vor sædvanlige Betragtning af Menneskelivet, kan sees af tusinde Exempler. Sædvanligvis gaar man i sin Betragtning af Mennesket ud fra Legemet og dets Evner og beregner derefter Sjælens Omraade. Saalangt et Menneske kan se med sit Øie, høre med sit Øre, vandre paa sin Fod eller gribe med sin Haand, mener man ogsaa, at Menneskets Magt i de forskellige Sphærer strækker sig. Alle disse Bevægelser ledsages jo af Tanker og efterfølges af Sindsbevægelser, Attraer og Handlinger, der afspejle eller paa en forskellig Maade gjengive hine første Bevægelser. Dette giver et Komplex af Linier, hvori der maaske kan være en Enhed og Regelmæssighed, maaske ikke. Men i ethvert Fald have disse Linier en vis Udstrækning

i Tiden. Enhver Sindsbevægelse varer jo en Tidlang, ligesom enhver Handling. Det Nærmestliggende er jo at anskue Menneskelivet, som en ret Linie fra Vuggen til Graven. Men dette Symbol maa jo ved nærmere Betragtning forandres. Der er jo en Stigen og Falden i Menneskelivet fra Barn-dom opad til Manddom og nedad til Alderdommen hvilket giver en krum Linie, og betænker man, at alle Indfryk fra en tidligere Tid opbevares i den følgende, saa at Manddommen og Alderdommen gjemme Ungdomsiagttagelser i sig, saa maa Symbolet af en krum Linie forandres til Symbolet af en Flade eller et Legem, der jo gjemmer et Rum i sig og et større og større, jo mere de begrænsende Linier fjerne sig fra hinanden. Hvorom Alting er — vi kunne ikke tænke os et Menneskeliv uden at underlægge vor Tanke en Grundforestilling af noget Udstrakt, svarende til den Evne Menneskesjelen har til at foretage Handlinger, til altsaa at udvide eller indsnevre sit Omraade. En stor Mand har en omfattende Sjæl, der ligner en meget udstrakt Flade, en Mand af urolig, lidenskabelig Charakter vækker Forestillinger om Ziksaklinier med skarpe Kanter og bratte Overgange, et blødt Gemyt af runde Linier og umerkelige bløde Overgange o. s. v. I alt dette kommer altsaa Forestillinger fra den elementære Mathematik til sin Ret, og Forudsætningen er altid den, at Mennesket er, hvad det viser sig at være.

Men det er netop denne Forestilling, som kun har relativ Gyldighed. Bryder det Absolute ind, saa forstyrres den. Mennesket bliver da Intet. Hvad er selv den største Mand, en Napoleon, en Bismark? Intet. De have jo ingen Magt; thi til Syvende og Sidst udrette de kun en Høieres Villie. Her opløses den elementære Mathematik og vi behøve nye Symboler, dersom ikke Alt, hvad Menne-

sket har og er, paa sørgelig pietistisk Vis skal blive til Intet.

Ikke desto mindre lader sig nok et Slags Moral opføre paa dette elementære Grundlag, men den vil fornemmelig angaa det sædvanlige Livs udvortes Former, give Regler for det Ydre, for Humanitet og urban Opførsel, saa at den Ene ikke træder den Anden paa Fødderne eller overhovedet saarer og fornærmer. Den vil have et juridisk eller politisk Præg og neppe strække sig til dybere Felter af Menneskelivet. Ogsaa Menneskets Overflade kan jo afslibes og afglattes, og der ligger ikke liden Vægt derpaa. Ja selve Lidenskaben kan jo, om ikke beseires, saa dog dæmpes ved saaledes at holdes inden visse Skranker. Det er en forfriskende og velgjørende Modsetning til den pietistiske Dømmesyge, at den Ene lader den Anden faa sit Territorium, hvor han er sin egen Herre og forbyder al næsvis Indblanden.

Men al denne Moral mangler væsentligt Hjertervarme. Den er nok lys og smuk, men har intet dybere Liv; thi den er ikke gennemtrængt af Religionen. Guderne beskytte Staten og som Husguder ogsaa Familien. Men, længere end til dette politimæssige Overopsyn strækker deres Magt sig ikke. Gjøre de sig gjældende i sin Vælde, da bryde de knusende og tilintetgjørende ind i Livet.

Dette er da et Problem, som vor Tid blandt mange andre Problemer har faaet i Arv fra Fædrene.

Det synes jo saa rimeligt at sige om Mennesket, at det er Noget. Man har dog vel ikke da

forsnakket sig og sagt for meget. Snarere kunde man synes at have sagt altfor lidet. Enhver som paa sit Spørgsmaal: «Hvad er et Menneske?» faar til Svar: «Det er Noget», vil vel anse dette Svar for saagodtsom intet Svar.

Alligevel faar man meget ofte høre det Modsatte, navnlig i Prædikener, hvor Tilhørerne jo saa hyppigt forsikres om, at Mennesket er Intet.

Skulde det ikke være paa Tide engang at tage dette Spørgsmaal under omhyggelig Behandling?

IV.

DET NYE SYMBOL.

Det gjælder altsaa at komme paa det Rene med den Sag, hvorledes Gud kan være den Almægtige, der raader for Alt, og vi Mennesker dog have nogen Magt, eller hvorledes Guds Liv, det Amene og Absolute, kan gjøre sig gjældende og dog de Enkeltes Liv og Frihed komme til sin Ret.

I vor Børnelærdom er dette Spørgsmaal tildels behandlet. I Pontoppidans Forklaring Sp. 247 hedder det «Styrer Guds Forsyn ogsaa Menneskene i deres Synder? Nei, men han taaler, at de synde, sætter Grændser for deres Synd og styrer Sagens Udfald saaledes, at Alting tjener dem til Gode, som elske ham».

Denne Besvarelse kan man vistnok til Nød hjælpe sig med. Populært set er den endog meget god. Men den rækker dog ikke langt. Man ser, at Gud antages paa 3 Maader at forholde sig til Menneskenes Frihed. Først taaler han, at de synde; for det Andet sætter han Grændser for deres Synd

og for det Tredie styrer han Sagens Udfald til det Bedste for dem, som elske ham. Det Første, at han taaler Synden, siger endnu Intet om hans Magt. Man faar snarere en Forestilling om Guds Afmægt eller om den Svageres Resignation i Ulykken. Bedre stiller Sagen sig ved det Andet, at Gud sætter en Grændse for Synden. Her ser man nok Guds Magt bryde ind, men ikke netop hans Almagt. Man faar den Forestilling, at det ikke er Gud om at gjøre, at beherske Alt, at lade sin Magt og sit Herredømme gennemtrænge hver Detail. Naar han kun faar den største Magt, saa er han tilfreds. Men denne Forestilling er ikke christelig, men antik. Vi komme til hint Tidligere, at Gud «tillader» Mennesket inden visse Grændser at udfolde sin Magt. Kun naar det bliver altfor galt, d. v. s. naar Mennesket ikke vil lade Gud være den Høieste og Fornemste, gjør Gud sin Magt gjældende. Indenfor de saaledes bestemte Grændser raader Mennesket og ikke Gud. Her er da altsaa ikke Gud almægtig. Hans Almagt lider altsaa dog et Skaar. — Bedst kommer Guds Almagt tilsyne i det Tredie, at Gud nemlig «styrer Sagens Udfald saaledes, at Alting tjener dem til Gode, som elske ham.» Dette er baade christeligt, smukt og dybsindigt. Men det passer ikke godt til det Foregaaende. Dersom Guds Almagt i de to første Forhold har lidt et Skaar, dersom han nemlig har maattet «taale» Synden og ladet sig nøie med at have den høieste Magt uden at bruge sin Almagt i strengeste Forstand, saa vil deraf følge, at ogsaa hans Verdensplaner lide et Skaar. Man kan nok forestille sig, at han kan rette saa nogenlunde paa den ved vor Synd voldte Skade eller Ulykke. Han sætter Grændser for vor Synd, naar det vil blive altfor ilde. Dette tyder hen paa en Nøisomhed fra hans Side, som ogsaa kræver Nøisomhed og Resignation fra vor Side. Vi

maa tage tiltakke med, at det Fuldkomne ikke opnaaes, at Verdensplanerne ikke til Fuldkommenhed realiseres. M. a. O. den Salighed og Fuldkommenhed, som de Christne, de som «elske Gud» forvente, synes kun i knapt Maal at kunne opnaaes. — En saadan Formening er forøvrigt ikke ualmindelig. Der gives mange Mennesker, som altid — trods Forløsningen i Christo — dog sukke under Syndsbevidstheden. De mene, at Forløsningen kun ufuldkomment og utilstrækkeligt retter paa den ved Synden voldte Fordervelse. Heri ligger synes det, ikke liden Sandhed. Lad os kun tænke paa det Skaar i Saligheden, som synes at ville indtræde, naar mangen Troende og Saliggjort ikke finder sin elskede Hustru eller alle sine Børn hos sig i Himmelen. Han maa jo da forstaa, at de ere gaaede fortabte! Det forstaaer sig, at man jo nok kan give et eller andet Svar paa disse Betæneligheder. Men Grundforestillingen, at Guds Almagt og derfor hans Verdensplan har lidt et Skaar ved Synden, forbliver dog.

Man kan vistnok for de Ugudeliges og Fortabtes Vedkommende gjøre den Anvendelse af Guds Almagt, at de jo straffes. Straffen er netop en Restitution af Almagten og Retfærdigheden ligeoverfor dem, der have krænket den. — Men denne Straf er jo endnu kuns en slet Erstatning for den ved Synden forvoldte Skade. Om en Person straffes for et Mord, bliver den Dræbtes Slægtninge derved lidet tilfredsstillende. Derfor endte ogsaa i den hedske Praxis Blodhævn aldrig, men hver Hævn krævede en ny.

Dette tvinger os til en Kritik af den Forestilling, som bevidst eller ubevidst ligger til Grund for vor Betragtning af Menneskets Liv og Frihed. Man siger, at Gud har al Magt, men har «givet» Menneskene Del i denne Magt. Derved mener man at have gjort begge Krav Fyldest. Gud har al Magt.

Derfor er den Magt, Mennesket har, kun «en Gave» eller «et Laan», hvorfor det engang skal gjøre Regnskab. Mennesket har altsaa virkelig nogen Magt, nemlig den, som Gud har givet det. — Men dette er nu alligevel en Modsigelse. Thi det svæver her mellem Skin og Virkelighed, mellem «Laan» og virkelig «Gave». Er Menneskets Liv og Frihed en virkelig Gave, saa har han jo netop berøvet sig selv Besiddelsen og derved indskrænket sig selv. Er den ikke en Gave, men kun et Laan, hvorfor der skal aflægges Regnskab, saa er, naar Alting reduceres til sin fulde Realitet, heller ikke Besiddelsen og Bruugen en Gave eller Eiendom, men kun et Skin, og da bortfalder al Menneskets Frihed og Selvstændighed. Det bliver da med Mennesket som med Barnet, der sidder paa Faderens Skjød og holder i Tømmerne. Det mener med sine spæde Hænder virkelig at styre Hesten, men i Virkeligheden er det Faderen, der styrer, hvilket dog Barnet ikke merker; thi han sidder ja bagenfor og sees ikke. — At Lignelsen med Barnet og Tømmerne har stor Anvendelse, ja langt større end man i Almindelighed mener, vil snart kunne paavises. Alt, hvad et Menneske formaar med sine Sandser, sine Muskler og Nerver, sine Sjæls- og Legemsevner, enhver Bevægelse med Øie, Haand og Fod, enhver Følelse, Forestilling, Erindring, ethvert Indtryk, alle Attraaer, Sindbevægelser, Handlinger kan jo opløses i visse Elementer eller Bestanddele, som Led for Led, Stykke for Stykke maa tilbageføres til Guds skabende Virksomhed. Hvorpaa beror det, at vi se med Øinene? Paa Lyset, som forplanter sig til Nethinden og derfra gjennem Synsnervene til Hjernen o. s. v. Alt dette er jo for den Seende selv en stor Hemmelighed. Endog det at aabne og lukke Øiet beror jo paa Muskelkontraktionerne, som igjen afhænge af Nervevirksomheden, galvaniske Strøm-

ninger, frembragte ved Hjernens hemmelighedsfulde Liv, udgaaede fra et Verksted, hvis Arbeide og Virkemaade er endnu hemmelighedsfuldere end Telegraphapparatet er for Bonden, der vil sende sin Hustru et Telegram. Selv vort Tankeliv, det at Billeder kunne dannes i vor Sjæl, erindres og forglemmes og atter ved Anstrengelse erindres paany, — Vanen, hvorved vor Sjæl opnaar et saa vidunderligt Herredømme over alle Fornemmelser, vore Følelser og Lidenskaber, vor Evne til at omsætte Tanke i Villie og Villie i Handling, — Altsammen er jo saa gaadefuldt, at det i alle sine Enkeltheder maa tilskrives en fremmed Magts Indvirkning. Vi indbilde os saa ofte, at det er os, som se og høre, gaa og staa, føle og handle. Men Led for Led kan den ene Virksomhed efter den anden tilbageføres til Guddommen, der skjult bag vor Ryg holder Tømmerne i sine Hænder og i Grunden foretager alt dette i vort Navn og paa vore Vegne.

Man vil altsaa forstaa, at naar det tages strengt og nøie med Menneskets Liv og Frihed, saa er den i alle sine Dele lige til den mindste Enkelthed kun et Skin. Dette er jo ogsaa ganske nødvendigt; thi havde Mennesket nogensomhelst Magt ligeoverfor Gud, var der kun en liden, om end nok saa liden Del eller Provinds af Tilværelsen, som ikke Gud helt beherskede, da maatte der opstaa et Skaar i hans Almagt. Men nu viser det sig, at al menneskelig Magt, forsaavidt den har nogen Udstrækning, kan opløses i Bestanddele, forløber i Tiden og aabenbarer sig i Rummet, hvor den da raader inden visse Grændser, at al denne Magt kun er et Skin, kun noget Relativt, der gjælder Mand og Mand imellem, men bliver til Intet ligeoverfor Gud. Og dog — har Mennesket sin Frihed, sit særegne Liv, sit Ansvar. Dette kræver en ny

Symbolik. Den elementære **Mathematiks** Symboler forslaa ikke; thi der svæver man frem og tilbage i en uophærlig **Oscillation** mellem **Noget** og **Intet**. **Menneskets Magt** viser sig at være nogen, hvilket symboliseres ved en begrændset **Rums-** eller **Talstørrelse**, men er dog i **Grunden** ingen, hvilket symboliseres ved et **Punkt** eller et **Nul**. I ingen af **Tilfældene** kommer **Sandheden** til sin **Ret**.

Der gives imidlertid et **Tredie**, en **Mellemting** mellem **Noget** og **Intet**, et **mathematisk Symbol**, der tilfredsstillter, fordi det giver en brughar **Grundforestilling**, og dette **Symbol** er **Differentialet**. Man maa ikke forstaa dette saaledes, at **Differentialet** giver fuld **Forklaring** eller løser alle **Vanskeligheder**. Derom er der overhovedet i denne **Sag** slet ikke **Tale**. Der behøves kun et **Symbol**, som giver et nyt **Holdepunkt** da, naar den tidligere **Grundforestilling** glipper. Vi kunne, siger **Kant**, ikke anskue uden ved **Anvendelse** af **Tids-** og **Rumsformer**. Nys hørte vi, hvorledes vi, dersom vi ville forestille os en **Menneskesjæl** med sine særegne **Lidenskaber**, sin større eller mindre **Betydning**, sin **Styrke** eller **Svag**hed, sin **Fasthed** eller **Blødhed** ligeoverfor en anden **Menneskesjæl**, ganske uvilkaarligt lagde et **mathematisk** eller **geometrisk Symbol** til **Grund**. Den heftige **lidenskabelige Karakter** forestillede vi os som et **System** af **zikkakgaaende Linier** o. s. v. Dette giver heller ikke fuld **Forklaring**, men kun et **Støttepunkt** for **Anskuelsen**, et vist **Omrids**, inden hvilket et **Sjælebillede** kan dannes, eller et **Symbol**, som kan benyttes, indtil man faar bedre og **fuldstændigere Forklaringer**. Et lignende **Tegnsprog** har man nu i den høiere **Mathematik** for **Forholdet** mellem **Mennesket** og **Gud**, det **Endelige** og det **Uendelige**. Thi den høiere **Mathematik** sysler netop med **Uendelighedsbereg-**

ninger. Det Uendelige trykker og tilintetgør her ikke det Endelige, men indgaar i næriere Forbindelse med det.

V.

FORTSÆTTELSE.

I vor Tid, da Pædagogiken, Børneopdragelsen, lærde Skolers, Folkehøiskolers, Almueskolers Ordning er blandt Dagens mest «brændende Spørgsmaal», da der reises saa mange Tvivl om det Gamles Hensigtsmæssighed og gjøres saa mange Forsøg med nye Ting, kan der ogsaa diskuteres, om ikke, siden nu Matematikens Nytte som Opdragelsesmiddel mere og mere anerkjendes, Skridtet burde tages fuldt ud, saa den videnskabelige Ungdom burde gjøres noget bekendt med Hovedtrækkene i den høiere Mathematik*). Jeg sigter her ikke saameget til de glimrende Resultater, Videnskaben derved har kunnet bringe det til, som fornemmelig til det helt igjennem Originale og mod al tidligere Forestilling Stridende i de almindelige Love for Differentiation og Integration. Hvad man der faar at høre og se, viser sig jo at være fuldkommen i sin Orden og ganske lovmæssigt, men det vækker Forbauselse fra først til sidst, og det varer længe, før man rigtig tror paa det og føler Bund under sine Fødder. Man vil ikke tro, at det kan være saa, at uendeligt smaa Størrelser, Grændseværdier, der ingen- somhelst endelig Udstrækning have, der altsaa ikke

*) Det yderst Tarvelige, som kommer til Anvendelse i denne Afhandling, kan ellers læres paa et Par Timers Tid.

kunne gives nogen endelig Værdi større end Nul og i den elementære Mathematik kun maa betragtes som Nuller, dog kunne have Værdi og ved Sammenlægning frembringe virkelige Størrelser. Endmindre forstaar man, hvorledes man kan bortkaste en uendelig Mængde Led af en aftagende Række, Differentialerne af høiere Ordener, og dog beholde det nøiagtigt sande Resultat. — Den høiere Mathematik fører Tanken ind i en ny Verden, hvor man maa kaste fra sig en Mængde tidligere Forestillinger, der komme og lænkebinde Phantasien. I den Henseende har den en vis Lighed med den spekulative Philosophi og endog et Fortrin deri, at dens Resultater ere paaviselige og almenforstaaelige, hvad ikke altid Philosophien er.

Først maa vi imidlertid faa paa det Rene, i hvilken Betydning der kan tales om en Differentiation hvad Menneskets Forhold til Gud angaar.

Vi have hørt, hvorledes alle Menneskets Sjæls- og Legemsvirksomheder Led for Led, Stykke for Stykke kunne henføres til Guds Opholdelse. Er der da Intet, som er Menneskets? Hertil maa vi svare, at ingen Del af disse Virksomheder kan siges at tilhøre Mennesket. Der foregaar Intet i nogen Tidslængde, som Mennesket raader over, hvilket bl. a. ogsaa maa være klart deraf, at selve Tiden er en Gaade for Mennesket. Hvorledes kan da Mennesket raade over det, som foregaar i Tiden? Men vor Villie eller Selvbestemmelse maa jo dog være vor egen. Hvad jeg i mit Inderste vil, er jeg jo selv Herre over. Villien er et absolut Øiebliks Sag, hvad jo Enhver med Lethed kan overbevise sig om. Thi vel kan det se ud, som om Villien bruger en vis Tidslængde; men dette kommer deraf, at man ikke fatter den rent, men sammenblander Villien med Overveielse eller Tilbøielighed o. L. Selve Beslutningen er et Moment, som

ikke umiddelbart kan iagttages og derfor er af noumenal, oversandselig Natur. Det er muligt, at Mennesket selv ikke altid er sig sin inderste Beslutning klart bevidst. Dette er f. Ex. Tilfældet i Angeren, Bedrøvelsen over Synden. Men i ethvert Fald er Beslutningen Ytring af Friheden og af et Valg, som Mennesket gjør. Der gives ogsaa andre Tidsmomenter, da noget Høiere, Oversandseligt gjør sig gjældende, nemlig da naar man faar en kunstnerisk, religiøs Inspiration, hvilken Begivenhed ligeledes er et Øiebliks Sag, et Glimt, et Lyn, der slaar ned i Sjælen. Der gives fremdeles Momenter, der ere en Forening af begge disse nævnte. Det er Gjenfødelsens Øieblikke, da Menneskets Villie omskabes paa samme Tid, som en høiere Verdens Kræfter bryde ind i dets Sjæl. Strengt taget kunne ikke disse adskilles. Thi naar et Menneske fatter en god Beslutning, saa har det ikke Kraften til denne i sig selv, men ene og alene i Gud. Men Kraftens Anvendelse er vistnok Menneskets. Det er Mennesket, som tillader eller giver Rum for at Guds Kraft kan strømme ind i Sjælen. Villiens Valg af det Gode er en Frihedens Sag; men det er Gud, som giver al Kraft til at vælge det Gode. — Fra Gjenfødelsen af foregaar denne Krafttilstrømning stadig, kontinuerligt i Menneskets Sjæl.

For nu at bringe Differentiationens Symbolik i Anvendelse bør vi helst stille os for Øie et Exempel af meget enkelt og anskuelig Natur*). Vi tænke os f. Ex. et Parabelsegment. Hvorledes opfattes dette efter den høiere Mathematik, der sætter os istand til at maale det? Det opfattes saaledes, at vi først tænke os en Række Rektangler opstillede ved Siden

*) Se Forsoning og Retfærdiggjørelse S. 18.

af hinanden. Disse Rektangler kunne ved at fortsætte Delingen i det Uendelige fortyndes, indtil de overgaa til rette Linier. Selve dette Overgangsmoment fra Rektangel til Linie er da Differentiallet, ydx. Disse Differentialers uendelige Sum eller Integral er det hele Parabelsegment. — Vi gjenfinde i dette meget tydeligt Menneskets Natur. De endelige Rektangler opstillede ved Siden af hinanden, før endnu Differentiationen foregaar, udtrykker som Alt i den elementære Mathematik Mennesket i dets phænomenale Natur, hvor Stykke for Stykke, Led for Led kan henføres til Guds opholdende Virksomhed, men hvor Guddommen endnu ikke har afspeilet sig som Helhed. Et Menneske er i sin Umiddelbarhed og Naturlighed uden væsentlig indre Enhed, en af Forholde og Omstændigheder, af Luner og tilfældige Tilbøieligheder afhængig Sjæl, hvoraf hver enkelt Drift, hvert enkelt Lune og Indfald, hver Tanke og Forestilling o. s. v. i sig selv nok er en Enhed, ligesom hvert Rektangel i hin sammensatte Figur. Men det Hele er endnu uforstaaeligt, da Guddommen endnu ikke har givet sig Tilværelse og Magt i Menneskets Bevidsthed. Mennesket er ikke gjenfødt endnu. Til Gjenfødselen kræves Opgivelsen af alle disse endelige Luner, Tanker, Tilbøieligheder. Det Endelige svinder da ind til et Nul, og bliver derved et Differential af det ideale Menneske. Mennesket vil ikke mere alt dette sit Eget. Det giver Slip derpaa og overgiver sig i Guds Villie. Denne Selvfødselen er en Virkning af Idealet, af Guds eget Liv, som differentieres i Menneskets Inderste, dets Villie. Det er Guds Gjærning, idet Mennesket jo faar Kraften til denne Opgivelse fra Gud, eller gjenfødes af Gud. Gud vinder alsaar ved denne Menneskets fuldstændige Opgivelse af sig selv Skikkelse i Mennesket og -gjennem Menneskets Villie. Ved at Mennesket opgiver sig selv, alle sine egoi-

stiske Tilbøieligheder, bliver det først i Sandhed sig selv, bliver et Integral af det Guddommelige, eller rettere: kommer til at aabenbare et Integral, en høiere Form, en Enhed, nemlig Gudsbilledet. — Hvorledes Guddommeligt og Menneskeligt, Uendeligt og Endeligt her forenes, er let at se. Et Parabelsegment er jo noget Endeligt, men det fremkommer ved en Summation af uendeligt mange Differentialer. — Vi kunne jo ogsaa tænke os en uendelig Forlængelse af et Parabelsegment. — Enhver ser ogsaa letteligt, at dette Valg af en Parabel er ganske vilkaarligt. Man kunde benytte hvilken som helst Keglesnitlinie eller anden Figur, saavel Legem, som Flade, hvis Kvadratur eller Kubatur kan beregnes efter den høiere Mathematik, der altsaa kan tænkes genetisk fremkommet ved en lignende Sammenlægning af rektangulære (eller prismatiske) Stykker. Det er nemlig kun det Almindelige i dette matematiske Forhold, som kan benyttes for vort Øiemed. Vi indlade os ikke paa et aandrigt Spilfægteri, der mere blænder end forklarer, og som vilde indtræde da, naar vi vilde gennemføre en særlig Symbolik for hver enkelt Form, saa at vi søgte at vise hvilke Sjæle der kunne symboliseres ved Parabler, hvilke ved Ellipser, hvilke ved Cykloider o. L.*) .

*) N. M. Petersen i »Bidrag til den danske Literaturs Historie, 2den Udgave ved Cand. mag. C. E. Secher, oplyser V, 1. 109, at noget Saadant har været eksperimenteret bl. a. af Jens Kraft: »Hvo siger os, til hvilken krum Linie netop vor Sjæl hører? hvilken Lov den følger, om Loven for Hyperblen eller Parablen, som Englenes? eller om den hører til den krumme Linie med Blade, som er den sædvanlige Hypothese for Menneskesjæle? eller om vor Sjæl bevæger sig i en pur Oval? thi i sidste Tilfælde voxe Tankerne med Koordinaterne, aftage med dem, hvorefter i al Evighed ikke nogen Tanke mere kunde blive til i den Sjæl. . . . Da nu

Den lutherske Kirkes Konkordieformel (Formula concordiæ) har en fin og grundig Bestemmelse af Menneskets Forhold paa Grund af Synden. Den haandhæver paa den ene Side Menneskets totale Fordærvelse og paa den anden Side, at denne Fordærvelse dog ikke er Menneskets Substants (523, 21. 22. 25; 525; 583, 45). Dette er vanskeligt at anskue, og den almindelige Forestillingsevne føres her gjerne hid og did mellem forkjerte Billeder. Man tænker sig f. Ex. et Klæde, som i sig selv vel er godt, men dyppet i en uren Vædske, hvorved det helt igjennem besmittes og fordærvet. Dette skal anskueliggjøre paa den ene Side, at Substanten er god, medens Synden dog paa den anden Side gjennemtrænger det Hele. Gjenfødelsen skal da bestaa deri, at denne urene Vædske udrenses. — En saadan Lignelse er dog utjenlig; thi en uren Vædske giver jo netop Forestillingen om en Substants. Konkordieformelen har i Betragtning af disse Kategoriers Vanskelighed udtrykkelig indskjærpet, at man ikke bør bruge dem udenfor de Lærdes Kreds («Abstinendum est ab illis in publicis sacris concionibus, ubi indocta plebs docetur»). En saadan Forsigtighed kan maaske være den rette. Men der

pure Ovaler ere mulige, er det ogsaa muligt, at der kan være Sjæle, som efter en vis Tid blive dødelige og siden aldrig mere komme igjen til klare og tydelige Tanker». Forf. spørger med Rette, om ikke Saadant er en blot Tankeleg. Sandsynligvis har saadan Symboliseringen været ualmindelig i Philosophien strax før Kant, men man blev af ham kureret for deslige Aandriheder, da han jo har vist, at det Noumenale, Sjælens væsentlige Side, ikke kan være bundet til Tids- og Rumsformer. En Mangel ved Kant er dog den, at han har ladet Sjælens noumenale Side være adskilt fra den phænomenale. En Forbindelse maa der dog være, hvorfor de matematiske Love fra den phænomenale Sphære nok, som vi her have gjort, med Modifikation kunne overføres paa det noumenale Felt.

drives ikkedestomindre store Misligheder, især i Lægmandsprædikenerne, med Bestemmelserne af Menneskets Fordærvelse ved Synden, og det netop af den Grund, at man her intet brugbart Symbol har. Snart opfatter man Synden som en virkelig Substant, om man end ikke just bruger dette Udtryk. Dette sker overalt der, hvor man lader alt «Menneskeligt» som saadant være Synd, saasom al naturlig Kjærlighed, vor medfødte Forstand, Følelse, alle vore Evner. Snart gaar man over til et Slags Pelagianisme, idet man undtager Noget, naar man f. Ex. siger, at den naturlige Fornuft, at Fædrelandskjærlighed, Moderkjærlighed ikke er Synd og tager dette i den Betydning, at de ere gode og fornuftige Ting, hvilket leder til et Afguderi med deslige Evner og Drifter.

Anvender man derimod hint matematiske Symbol, saa bortfalder Vanskeligheden, og man faar et meget tjenligt Billede, der fæstner Tanken. Hint Rektangelkomplex, hvor de enkelte Rektangler i deres Endelighed staar Side ved Side betegner Mennesket i dets medfødte Naturlighed. I Differentiationen kommer der en høiere Enhed frem, som repræsenterer den gjenfødte Tilstand. Alligevel forbliver Substanten der; thi Parabelsegmentet er fremdeles en Sum af Rektangler, af hvilke intet er borte. Formen er forandret og det ikke ved udvortes Akkomodation eller Afslibning, men ved en grundig indre Proces. Derimod er Substanten den samme.

Pelagianismens Feil er den, at den lader Synden kun være en ydre Mangel, som kan rettes paa efter den elementære Mathematiks Methode ved Afskjæringen af visse Kanter eller Tilføielsen af andre, altsaa ved udvortes Omdannelser og Afslibninger. Pietismens er den, at den lader Synden være Menneskets Substant. Derved fornødiges, at Gjenfø-

delsen giver Mennesket en ny Substants, fylder Sjælen med et nyt Indhold. Hvorofte hører man ikke selv i orthodoxe Prædikener den forvirrende Tale, at vi faa et nyt Indhold ved Daaben eller Troen, at vi fyldes med noget Nyt, at Gud tager bort vort gamle Stof og giver os et nyt, at vi ere ligesom tomme Kar, der skulle fyldes af Guds Aand e. L., — Talemaader, der til Nød kunne passere i det opbyggelige uvidenskabelige Sprog, men give vildledende Forestillinger, naar de anvendes med Præcision og naar der drages Konsekventser af dem. Gjenfødselen er Meddelelsen af en ny, altbeherskende, levende Form. Alle Sjæleevner, al Fornuft, al naturlig Kjærlighed er den samme. Vi fyldes ikke engang med en ny Kjærlighedssubstants. Vort hele naturlige Selv bliver kun fra Grunden af omformet, omsmeltet. Men dette Udtryk vil atter være vildledende, dersom man forestiller sig Omsmeltningen saaledes, som naar man omstøber endel Sølvmynter til Skeer e. L. Her er vistnok Substanten og Massen den samme og til-lige Formen, kun Formen, forandret. Men Formen er ikke levende d. v. s. der er ingen indre Enhed og Organisme. Kun Differentiationen giver et passende Symbol; thi her beholder hver oprindelig Del eller Evne, hvert Rektangel, sin Egenskab og Lov.

Vi skulle endnu dvæle noget ved dette vigtige Afsnit i Psychologien. Som foreløbigt Resultat ville vi kun sætte, at Menneskets inderste Villie maa betragtes som et Atom, et Punkt, hvorigjennem en Differentiation kan foregaa. Hvorledes den kan dette, afgjøres ikke. »Et Differential« kan opløses i to Bestanddele: 1) Punktet, Grændsen, hvorigjennem Bevægelsen sker, som altsaa tillader eller forhindrer Bevægelsen. Dette Punkt er Menneskets Villie. 2) Det forsvindende Element af

Bevægelsen selv, som — endeligt betragtet — ikke er større end Punktet. Dette Element er det egentlige Differential, som kan integreres, den gode Samvittigheds Glimt, altsaa Guds Magt i Mennesket.

VI.

LIDENSKAB — FORESTILLING — IDE.

Betragte vi Mennesket i dets naturlige Syndighed, saa viser det sig strax, at det er behersket af en Mængde forskellige Drifter eller Begjæringer. Det har mange Afguder og drages af disse afvejlende, snart hid, snart did (1 Kor. 12, 2), hvilket ganske naturligt symboliseres ved et Komplex af Linier, der gaar snart hid, snart did. Til en Tid drages Sindet af Vellyst, til en anden Tid af Ærgjerrighed, atter til en Tid af Vrede og Hævngjerrighed, atter af Fraadseri eller Drukkenskab, Snaksomhed, Pengebegjærighed o. L. Hver af disse Retninger eller Linier fremkommer derved, at Sindet forestiller sig en eller anden attraaværdig Gjenstand, saasom en elsket Kvinde, en Ærespost eller Forfremmelse, en Hævn, en Pengesum, der kan vindes, hvilket for en Tid kræver udelst Opmærksomhed og drager den hele Tilbøielighed til sig. Retningen afbrydes strax ved en ny Gjenstand, eller naar en Lyst er tilfredsstillt; da indtræder en ny Lidenskab og en ny Retning. Dette mangler vel ikke i og for sig Enhed eller Lov. Tvertimod vil man ved nøiere Undersøgelse finde, at ogsaa den naturlige Drift retter sig fra først til sidst efter naturlige Love, da den jo i alle Bestanddele, som vi have hørt, staar under Guds

opholdende Virksomhed. Men den mangler indre Enhed; thi Mennesket er endnu ufrit og bliver derfor som et villieløst Redskab (dets Villie er jo «fangen»), snart ført hid, snart did, ganske som et Skib uden Ror. Enhver Begjæring eller Drift i sin uindskrænkede Naturlighed har sit nødvendige Forløb, altsaa sin Tid, hvor den gjør sig gjældende. Man betragte, hvilken man vil, saa skal man opdage dette. Hævnjerrigheden er oppe i Sindet, saalænge til man har fundet Leilighed til at udøve Hævn. I den Tid ruger man over Planer, søger Anledninger m. m. Den, der attraar en Forfremmelse, grunder paa dette Nat og Dag, har Ærgrelser, Glæder, Forhaabninger, Skuffelser, indtil han enten faar den attraaede Post eller bliver grebet af en ny Lidenskab. — En Lidenskab, som forfølger et bestemt endeligt Maal, kan altsaa, saalænge den varer, anskues som en ret Linie, der jo har en Tendents mod et fast Punkt. Dette Symbol er vistnok meget abstrakt og tankefattigt, men dog tilstrækkeligt for vort Øiemed, nemlig som en Betegnelse af status quo i Samfundet: en Mængde Meninger, der skjule visse lidenskabelige Tilbøieligheder, altsaa en Mængde rette Linier paa Kryds og paa Tvers uden væsentlig Enhed.

Saalænge en eller anden Lidenskab er raadende i sin Naturlighed, kan ikke Driften indskrænkes til et Minimum af Tid og Kraft. Thi — som sagt — en Lidenskab maa have sin Tid, fordi den følger en bestemt Naturlov. Hvorledes indtræder nu fra dette psykologiske Synspunkt en Indskrænkning til et Minimum af Tid og Kraft?

Dette vil ikke være vanskeligt at opdage, naar man kun er opmærksom paa, hvorledes en Lidenskab først vækkes, eller m. a. O. med hvilket Punkt denne Bevægelse begynder i Sjælen. Dette Punkt er, som vi hørte, Forestillingen. En Hestelieb-

haber forestiller sig en smuk Hest, og denne Forestilling er nok til at sætte hans Lidenskab i Bevægelse, ialfald til at vække den. Her indtræder naturligtvis en Idéassociation. Synet af eller Tanken paa Hesten forbinder sig med en Erindring om tidligere Fornøielser ved Kapridning eller lignende Sport. Derved vækkes Tanken paa, at dette jo kunde gjentage sig, Spørgsmaalet om naar og hvorledes en Gjentakelse kan finde Sted o. s. v., o. s. v. Imidlertid ser man snart, at disse Idéassociationer kunne være meget forskellige. Den ene Forestilling antænder en hel Række Forestillinger, men ikke den samme hos Alle og til alle Tider. Saalænge Mennesket imidlertid endnu er ufrit, fangen under en eller anden Drift, vil altid en Forestilling paa denne eller hin Maade ved en Idéassociation vække en tilsvarende Lidenskab, som man da giver frit Løb. Saalænge Sindet følger en Idéassociation, glider fra Forestilling til Forestilling, er der endda noget Lys, noget Almengyldigt ved Mennesket, men fra den Stund Lidenskaben raader uhindret, begynder Mørket og Egoismen fuldstændigt. Lidenskaben alene er mørk, vild, fanatisk, styrter alt Andet overende, respekterer Intet og bruger alle Midler. Det gjælder altsaa at vende tilbage til Forestillingen og nok lade Sindet hengive sig til en eller anden Idéassociation, men saaledes, at det ikke bøies nedad i Lidenskab, ialfald at ikke Lidenskaben faar nogen Tidslængde, men ophæves i noget Høiere og Bedre. Lidenskaben er Liv, men egoistisk Liv. Den maa derfor ikke existere alene.

Vi gaa tilbage til Forestillingen. Den staar paa den ene Side i Forbindelse med Lidenskaben, men paa den anden Side i Forbindelse med Idéen i høiere Betydning, ikke den drømmende, phantastiske, uordnede, som vi kjende fra Idéassociationerne, men den sande Idé, hvorved man paa philosophisk Vis betegner det guddommelige Liv,

den væsentlige Idé, der fremkommer af Begrebet og det Absolute. Lidenskab er Liv, egoistisk, selvsk Liv, Liv uden Lys. Begrebet er Lys uden Liv. Idéen, den frugtbare, historiske Idé eller den af Virkelighed og Liv fyldte Idé er Enheden af Lys og Liv, af Begreb og Lidenskab. Det er kun Idéen, som kan differentieres, thi den følger en kontinuerlig Lov.

Vi maa da tænke os dette som en Idéens Realisation i Rummets og Tidens Verden. Hvert Øieblik i Livet giver en liden Forandring og altsaa en ny Pligt. Man er sig ikke altid denne Pligt klart bevidst; men hos den Gjenfødte har Samvittigheden en Finhed og Æmhed, som bevirke, at enhver ond Tanke eller Tilskyndelse, naar den vil gjøre sig gjældende, strax fornemmes og kan saaledes kastes bort. Samvittigheden holder saaledes Konstanterne og det Slette, det, der ikke kan bruges i Idéens jævne Bevægelse, borte. Hvert Moment i Troslivet er da et Differential af Idéen. Det er Idéen selv, som aabenbarer en stedse ny Side. Hvert saadant nyt Punkt i Idéen vækker en ny Forestilling og ny Følelse, altsaa en Nuance af en eller anden Lidenskab. Det ideelle og det reelle Punkt mødes, Lys og Liv sammensmelte. Idéens kontinuerlige Lov kommer i alt dette tilsyne, men nu i Tiden. Et Differential er et Øiebliks Sag; men alle disse Øieblikkes Sum er et Integral. Gjennem Tiden, ja ud i Evigheden gaar denne Integration for sig, og det sees, at denne tillige er en Realisation. Det er Guds Rige, som «kommer til os».

En saadan Proces lader sig ogsaa gjenfinde i det organiske Naturliv, Ernæringslivet. Et Dyr modtager Næringsmidler. Hvad driver Dyret dertil? Hungeren. Men hvad fremkalder Hungeren? Dyrets Idé, som trænger til at realiseres i Dyret. Der eksisterer i Guds Tanke et Mønsterbillede af

det voxne, udviklede Dyr. Dette Billede skal realiseres allerede i det spæde Foster, i Ægget, og for at dette kan ske, maa Dyret voxe, hvilket heller ikke kan ske uden ved at det tager Næring. Man ser da den hele Proces. Hvert Øieblik aander, for-døier Dyret. Hver Blodsdraabe er som et Differential, der skal integreres igjen i Dyrets Lømmen, eftersom de ved Ernæringen voxe og udvikle sig. Konstanterne gjenfinde vi i Dyrets Exkrementer. — Imidlertid er denne Assimilationsproces endnu i flere Henseender ufuldkommen, bl. a. fordi Blodet jo kun er et meget ufuldkomment og dunkelt Differential. I Menneskets bevidste Sjøleliv kommer det egentlige Punkt langt tydeligere frem. Samvittigheden og Villien er et Naaleoie, hvorigjennem Idéen maa gaa.

Man ser, hvorledes Samvittigheden sammen-binder det Idéelle med det Naturlige. Samvittigheden er nemlig ikke, som man ofte tror, helt igjennem «Guds Stemme», thi da kunde den jo ikke feile, som den jo dog tidt gjør. Den er derimod Sjelens Fornemmelse af sig selv som moralsk Enhed. Den henter derfor nærmest sine Erfaringer fra det naturlige Liv, som den erindrer og stiller ligeoverfor en ubekjendt Guddom eller Rædsel (1 Moseb. 31, 42). Den er derfor i sin Naturlighed dunkel og kan tage feil, men klargjøres ved Aandens Indskydelser, ved et Glimt ovenfra, som Aabenbaringen uafadeligt kaster ind i den. Den er Menneskets Aand, som véd, hvad der er i Mennesket (1 Kor. 2, 11), som stadigt erindrer Alt, hvad Mennesket tænker og gjør. Men den kjender ikke Gud uden som en dunkel Magt eller Dommer udenfor Mennesket. Kun den aabenbarede Guds Lov og Villie kan give et Indblik i Guds Væsen (1 Kor. 2, 11).

Nu klarer det Hele sig. I Gjenfødselen og

overalt i den Christnes Liv, hvor Gjenfødselen gjør sin Magt gjældende, reduceres Lidenskaben til sit Minimum af Tid og Kraft ved at vende tilbage til Begyndelsespunktet, Forestillingen. For at imidlertid Forestillingen ikke atter skal vække Lidenskaben, er det ikke nok, at man paa stoisk eller apathisk Vis kun dæmper, sløver sine Lidenskaber. Derved indtræder vistnok en vis Ro og Kulde, men den tilbageholdte Lidenskab bryder dog tilsidst løs engang, naar Forestillingen intet andet Udløb faar. Forestillingen maa derfor skaffes et andet Udløb, nemlig i Idéen, der fylder med en høiere Glæde og Varme, som mætter og beliver Sjælen. Lidenskabene glide da over i hverandre som befrugtende, belivende Følelser, der styrke Villien.

Naar der staar skrevet, at vi skulle lade hver Dag have nok i sin Plage, saa betyder det, at vi ikke skulle give Lidenskaben og de ved den voldte Plager Tid. Men Lidenskaben kan og bør ikke derfor tilintetgjøres. Den skal kun indskrænkes til sit Minimum. Derved bevares Livet, men i en anden Form end den lidenskabelige. Livet forløber under Idéen, d. v. s. det glider hen ad de ved Idéen ordnede og til Enhed bragte Forestillingers Bane *). Alt i Et vækkes Lidenskaber for dog strax at lægge sig, men de opbevares som belivende, varmende Elementer eller som Personens Charakter, medfødt Naturlighed og Begavelse, der vedligeholder sig hos ham ogsaa i den gjenfødte Tilstand. Idéen er dels theoretisk, dels praktisk og omsætter sig da i Hand-

*) Vi behøve jo kun at tænke paa Sproget, den fornuftige Tale. Talen bestaar af Sætninger, disse af Ord. Hvert Ord svarer til en Forestilling eller kanske en Flerhed af Forestillinger, Sætningen og især den hele Tale svarer til Idéen. Talen glider fra Ord til Ord o: fra Forestilling til Forestilling, som forbindes af Idéen. Den blotte Lidenskab udtrykkes ikke engang i Ord, kun i Interjektioner.

linger. Fuldkommen naaes ikke hernede Idéen, men den begynder dog at realiseres i den Gjenfødtes Liv. Saaledes bevares Individualiteten ubeskaaret, men uden Egoisme.

Et Exempel have vi i den erotiske Følelse. Som Lidenskab er den egoistisk, mørk og uren. Ved at bringes tilbage til Forestillingen og Idéen kan den differentieres. Dette sker f. Ex. ved den Glæde, man nyder under Læsningen af et smukt erotisk Digt. Lidenskaben er her i sit Minimum. Den er der dog, men i en Overgang fra Drift til Billede, et Billede, som vækker en flygtig, forbi-farende Gnist af Tilbøielighed, der beliver, men kun for at tilføre Idéen, Digtet i sin Helhed, Liv og personlig Sympathi. — I det christelige Ægteskab er den erotiske Lidenskab gaaet over til et lignende Minimum. Den træder jo aldrig aabent og nøgent frem. Dette vilde jo være imod al Blufærdighed.

Alle disse Kjærlighedsarter, der i sin Naturlighed staa isolerede ved Siden af hverandre, skarpt afsondrede ligesom hine Rektangler, kunne da i Gjenfødselen samles til en eneste Kjærlighed. Derom giver den hellige Skrift tydelige Vidnesbyrd. Man maa ikke tro, at naar den taler om Kjærligheden til Gud, som ved Troen skjænkes os eller «udøses i vore Hjerter», derved menes en ny Substants. Det er den samme Kjærlighed som tidligere, hvad Stoffet angaar. Paa Lidenskabens Stadium elsker Mennesket en Kvinde, eller Æren eller Penge eller en Videnskab eller sine Forældre, Børn, sit Fædreland o. L. Al denne Kjærlighedsmasse gjenfindes i den christelige Kjærlighed til Gud. Naar Skriften saaledes taler om en Kjærlighed mellem Menigheden og Christus lig Brudens og Brudgommens, saa er dette en erotisk Forestilling. (Læs Heisangen). Naar Gud kalder sig vor Fader, da er dette den sønlige Kjærlighed, som han vil vække

hos os. Den er der allerede før. Naar det nye Jerusalem kaldes vort himmelske Fædreland, da sker dette for at vække vor naturlige Fædrelandskjærlighed. Naar Christus kalder sig Læreren og os Disciplene, saa sker dette for at benytte det Stof, vi have i vor naturlige Videbegjærlighed. Endog Lysten til Mad og Drikke er benyttet i Nadverens Sakramente. Ogsaa Æressandsen er der gjort Anvendelse af, ja Lysten til Penge og Gods i det Billede om Liggendefæ i Himmelen. Altsaa al naturlig Kjærlighed er benyttet og ikke et Kvintin nyt Stof tilføres. Men medens alle disse naturlige Drifter hist stode i Lidenskabens indbyrdes Afsondring, flyde de nu i den christelige Kjærlighed sammen til et eneste Kjærlighedsliv, den ene og samme Kjærlighed modificeret efter de forskjellige Forholde; thi al naturlig, lidenskabelig Kjærlighed er udsprungen af den guddommelige Substants og opholdt af Gud. Det er kun i sin isolerede, afsondrede Form, at den er ond og nedbrydende.

Paa denne Maade løses altsaa vor Opgave. Guds Liv er heltigjennem Menneskets Liv. Han er ikke blot den, der opholder vort substantielle Liv, der giver og vedligeholder i os alle disse naturlige Drifter, men han bør ogsaa beherske vor Villie, vort inderste Selv. Thi idet Differentiationen foregaar, bliver vor Villie et Gjennemgangspunkt for Idéen, det guddommelige Liv. Det Almene forenes med det Enkelte og begge komme til sin Ret. Mennesket gaar ikke tilgrunde i det Guddommelige som Draaben i Havet; thi det er med Frihed og bevidst Valg, at Mennesket aabner sit Hjerte for denne Guds Indvirkning. Er Menneskets Villie og Liv et Gjennemgangspunkt, saa er Guds Liv det Differential, som glimter ind, og det Integral, som kommer til sin Ret gennem denne Villie. Mennesket kan selv Intet gjøre uden at give Gud Adgang,

at lade han belive det, lade ham give det Kraft og Form, ligesom han under alle Tilfælde giver det Substants. Derfor er Gud ubegrændset i sin Almagt, Kjærlighed og hele Livsfylde i det gjenfødte Menneske; thi Mennesket er kun dette Atom eller Punkt, som ingen Plads optager, intet Rum fylder, men kun tillader Integrationen. Saalænge Mennesket falskeligt og overfladisk opfattes som et endeligt, rum- og tidopfyldende Væsen, kan ikke Gud komme til sin Ret som den, i hvem vi leve, ere og røres, der er Alt i Alle. Men opfattes Mennesket som dette Punkt eller Atom, da klarer det hele Forhold sig.

Ligesom Mennesket da paa dette Trin ingen Plads optager for det guddommelige Liv eller Ideen, saa tager det da heller ikke op Pladsen for Andres berettigede Krav. Saaledes forenes Sjælene i Kjærlighed under den samme guddommelige Idé eller Villie. Det fuldkomne Integral omslutter hele Verden og alle Sjæle, som ville frelses. De, der ikke ville frelses, ere Konstanter, der ved Differentiationen ganske bortfalde.

For at blive ret fortrolig med hele dette Forhold eller med dette matematiske Symbol i dets Anvendelse er det ikke nok, at man forstaar det i dets Almindelighed. Man bør anstille en Del praktiske Øvelser og tage for sig en Række forskjelligartede Exempler, paa hvilke vi her ikke kunne gaa nærmere ind. Man vælge f. Ex. et smukt Digt. Her vil man overalt finde et Komplex af skjulte Lidenskaber, som ere Digtets egentlige Substants eller belivende Grund. Disse Lidenskaber ere dog helt igjennem tilbageførte til visse Forestillinger.

Derved er Digteren Herre over sine Lidenskaber og holder dem paa Beskuelsens Afstand i Forestillingen, Billedet, paa samme Tid som Lidenskabens Liv overalt pulserer i Digtet. Et Digt uden denne skjulte Lidenskabelighed er dødt, virkningsløst. Hvad der befrier Sindet fra Lidenskabens Herredømme, saaat dens Undertrykkelse ikke bliver et tungt Aag, er Ideens høiere Liv. Forestillingen frigjøres ad en anden Kant end i den vildt frembrydende Lidenskab, nemlig i den Idé, som Digtet bæres af og som Vers for Vers udvikler sit Indhold. Her faa Forestillingerne Kontinuitet. Ideen knytter Forestilling til Forestilling, Billede til Billede. Det Hele glider kontinuerligt forbi sammenbundet af Digtets Enhed eller Grundtanke. Dette bør man nu forfølge i det Enkelte. — Eller man tage et sædeligt Forhold, saasom et Familieliv, et Venskabsliv o. s. v.

Havde man kun for Øie, at Gjenfødselen ikke er Meddelelsen af en ny Substants, som i et bestemt Moment puttes ind i os, men det, at det guddommelige Liv differentieres og integreres i os, saa vilde man bedre komme ud af visse Vanskeligheder, som hefte ved Forstaaelsen af Gjenfødselen. Man mener saades, at fordi Gjenfødselen er et Øiebliks Sag, saa kan den ikke brede sig over et længere Tidsrum. Men nu ved man jo, at Ideen er evig og altid i Virksomhed, selv om den som samlet Magt kun fra et enkelt Moment af gjør sig gjeldende i os, nemlig i Gjenfødselens første Øieblik. Det er jo at merke ved Differentiallet, at det er det bedste Symbol paa Enhed i Mangfoldighed. Tænke vi os f. Ex. et Parabelsegment, saa vide vi jo, at ethvert Rektangel har den stadige Formel ydx. Men da y er en Variabel, saa faar den til hver

Tid en forskjellig Værdi. Ideen er altsaa den samme overalt, men dog en forskjellig, og Opgaven for hvert Tilfælde i den gjenfødtes Liv en ny og forskjellig. Hvert Øieblik foregaar der i Grunden en Gjenfødelse.

En anden slem Følge af Læren om Gjenfødel- sen som en ny Substantsmeddelelse, eller som man pleier at udtrykke sig, som »Nedlæggelsen af en ny Livspire«, er den, at man lader Christenlivet ude- lukkende gaa op i en Bevarelse og Udvikling af denne nye Spire eller Substants og er temmelig lige- gyldig for alt det Øvrige. Af Substantstheorien fremkommer ganske naturligt hin Sondring mellem et »himmelsk« og et »jordisk« Kald. Da det him- melske Kald bestaar i Bevarelsen og Udviklingen af den nye Livsspire eller den nye meddelte Sub- stants, og da denne nye Substants er evig, og gjem- mer al Herlighed i sig, saa er det klart, at man ikke kan afvinde det jordiske Kald nogensomhelst væsentlig Interesse. Det kan nu forsaavidt være ligegyldigt, om vi paa Enkeltes Vis tilskrive Daaben alene denne Substantsmeddelelse eller paa methodistisk Vis fornemmelig Ordet. Substantsen bliver i første Tilfælde noget mere Mystisk og paa sig selv Beroende, som man omtrent kan overlade til sig selv, i sidste Tilfælde noget mere Bevidst, en bestemt Aandshen- rykkelse, som ideligt maa holdes oppe ved opbyg- gelige Incitamenter. I begge Tilfælde vil man, hvis man er konsekvent, kun have Interesse af at dvæle ved denne nye, himmelske Substants; thi den gjemmer jo i sig al Idé, alt Liv, al Fuldkommenhed. — Men vi have seet, at Troen ikke er nogen Li- denskab eller Meddelelsen af nogen ny Kjærligheds- substants, men dette, at alle tidligere Kjærligheder paa en underfuld Maade ved en Antændelse ovenfra kommer i fælles Lys og Lue og smelte sammen til en eneste Kjærlighed. Vore jordiske Kaldspligter

forklares saaledes i det himmelske Kald; thi det himmelske Kald er deres Enhed, deres Fællesnævner. — Det er umuligt at anskueliggjøre sig dette paa anden Maade end ved en Differentiation. Det er besynderligt, at Theologer, som holder paa Konkordieformelen, orthodoxe Lutheranere, friskt væk i Skrift og Prædiken kunne ytre sig om Gjenfødden som de gjøre, at den nemlig er Meddelelsen af en ny Substants. Men det kan nogenlunde tilgives, naar man betænker den Fristelse, som der ligger i Anvendelsen af den elementære Mathematiks Former. Man gaar jo ud fra, at der ved Gjenføddelsen gives Mennesket Noget. Dette Noget kan paa det elementære Standpunkt kun anskues som en vis Masse eller Mængde eller Del (Substants). Opfattes det ikke som en saadan Del eller Substants, da maa den jo være et Intet, hvilket den jo ikke kan være. Anvendes derimod Forestillingen om et Differential, løses Vanskeligheden med stor Lethed.

Vi talte i denne Afhandlings Indledning om den Eiendommelighed ved Lyset, at det baade adskiller og forbinder. Dette voldte da tillige en meget følt og besværlig Mangel ved Moralen, at den paa den ene Side kræver en Kjærlighed hvorved Individualiteterne forenes, og tillige hævder Individualiteternes eller det Særegnes Ret paa en saadan Maade, at der opstaar Spænding og Kjælighed, for ikke at sige Strid. Det er umuligt med de sædvanlige Forestillingsapparater at finde nogen Grundform, hvori denne Modsigelse kan løses; og det er ganske overordentligt, hvor man i Kirken, saavelsom i den Enkeltes Liv, ja i alle Samfundets Forhold besværes af denne Vanskelighed. Det er ligeledes her Stofligheden, det Substantielle, som generer. Foruden at afgive sin Kontingent til det Fælles, vil Enhver gjerne være Noget selv, hvilket man ikke kan for-tænke Nogen i; thi hvem ønsker paa pantheistisk

Vis at forsvinde som en Draabe i Havet? Men dette »Noget«, som Individet vil forbeholde for sig eller sin lille Kreds, er da gjerne en eller anden Særlighed, noget Understukket og Gjemt, altsaa et lidet Stof, noget Substantielt, som man mener ikke kan skade synderligt, siden det er saa lidet i Forhold til det Hele og Store. Man stoler her paa Indulgentsen, paa »det Tilladeliges« eller »Uskyldiges« rummelige Kategori og paa Samfundets Liberalitet ligeoverfor alt dette. Læseren erindrer ogsaa, at alt dette beroede paa en juridisk Synsmaade, men kunde ikke staa for en dybere Morals Domstol. Atter altsaa denne holdningsløse Svæven hid og did mellem Pantheisme og Polytheisme, mellem Pietisme og Pelagianisme, mellem den Opfatning af Individet, at det er Noget, et rumlig udstrakt Væsen, og Intet! — Hvorledes vil man slippe ud af den evindelige Hvirvel, uden ved Anvendelse af Differentiationen? Man vil maaske trække paa Smilebandet ad et saadant splinternyt Symbol, men lad os da faa noget Andet og Bedre, paavis et eneste, som giver Indbildningskraften nogetsomhelst Holdepunkt!

VII.

TVENDE EPISODER.

» Hutetu, hvor det regner og er koldt. Igaar har det atter regnet og i hele Nat. Hør hvor de tunge Draaber slaa Tappenstreg paa Ruderne, og denne evindelige, trættende Silren, Rislen og Dryppen ned ad Tagstene og Træer og Tagrender, og saa disse pludselige melankolske Stød og Kast af Vinden,

der give Ryk i hele Huset, som om den vilde vække os op til Opmærksomhed, naar vi kjede af den uophørlige Pladsken søge at glemme den bort i en liden Søvn eller lun Passiar. Og Himmelen, giver den intet Haab? Nei Graat i Graat, den ene Skybunke over den anden, intet Glimt af blaa Himmel eller nogen Lettelse! — Men se der kommer et rigtig traurigt Ægtepar, Bønderfolk, som have været med Varer til Byen og nu skulle kjøre hjem. De sidde rundryggede, saa man knap kan se Ansigterne. Den gamle Bomuldsparaply er ikke til synderlig Beskyttelse; thi den er for liden til dem begge. Man forstaar, at de sidde tause og bortgjemte hver i sine egne døsiges Tanker, og den gamle Hest gaar sin søvnige og traurige Dilt, Klisk, Klask, Klisk, Klask. De give Billedet af en opløst Menighed, hvor paa Grund af manglende Liv al fælles Virksomhed noget nær er ophørt. — Men hvem kommer der? To barbente Smaagutter, fillede og lappede, men nok saa vel tilmode. De have hver sin Bjerkebusk i Haanden og hoppe nu kvikt over Gjærdet; formodentlig skulle de have Kreaturene hjem til Melkning. Ungdommen holder da gjerne Modet oppe, naar de Gamle falde i Staver. — Derover hos Konsulens flagger man. Der er Bryllup. Nu komme de hjem fra Kirken. Den ene elegante Ekvipage ruller langtsomt frem efter den anden foran Gadetrappen. Gjæsterne stige ud af Vognen, de gamle Damer med stort Besvær omhyggeligt hjulpne af Tjeneren, de unge raskt og let, dog meget generede af Regnen; thi det gjælder at komme hurtigt ind, uden at rive Sløbene itu eller tilsmudse Silkeskoene. Aa, det har ingen Fare. Værten har lagt Tæpper lige ned til Vogntrinet. Med Kikkert kan man tydeligt se, hvor den elegante Verden myldrer derinde i den store Havestue. Tjeneren serverer Forfriskninger, Vin til Herrerne, Likør til Damerne. Man

gnider sine Hænder og muntre hinanden op ved en liden Spøg efter den lange, vaade Kjøretur. Men her er dog Ingen at beklage. Paraplyer, lune Vogne, Tæpper og andre Beskyttelsesmidler til udvortes Brug og Vin til indvortes. Den Rige klarer sig nok. Værrer er det med Landmanden, som endnu har sit Hø ude. Ak, hvilket sørgeligt Syn! Den ene Saate ved Siden af den anden ud over Markerne, og værst er det for alt det, som ligger der usaattet. Høet er saa vaadt, saa vaadt og har alt begyndt at mærkne af Fugtighed, — og Regnen vedvarer. »Wo sind die Götter?« spørger Heine under en lignende Situation. »Sie schnarken«, svarer han sig selv. Men Heine var en vantro Spotter. Ogsaa dette evindelige Regn kan vel ogsaa have sin Nytte, skjønt vi ikke forstaa det. Skal det kanske prøve vor Taalmodighed, øve os op i Resignation, saa vi vende vore Tanker bort fra denne nærværende Verden, hvor man Intet forud kan beregnes? — Men se, jeg faar et Indfald: I sligt Veir er man ikke oplagt til noget Morsomt. Ondt skal Ondt fordrive. Nu vil jeg saamen tage for mig Kvartalsregnskabet til Gjennemsyn. Det er en kjedelig Forretning, men den maa saa engang udføres, og den kan passe til sligt Veir«

Det banker paa Døren. Værsaagod. God Dag, Hvad vil du, Gutten min? Nu, jeg kjender ham igjen. Det er en af de to Smaagutter, som skulde have Kjørene ind. »Hvorledes gik det, fik du dem vel hjem?« »Ja«, sagde Gutten meget fornøiet og smilende paa sit rødkindede, brune Fjæs »i sligt Veir ere de glade ved at komme i Hus«. Nu, tænkte jeg, ogsaa dette kan være et Gode ved Regnveir. »Men hvad vil du nu hos mig, Gutten min? Nu, det er sandt, jeg lovte dig jo en ny Skrivebog til Skolen. Se, her har du den, og saa

skal du faa 4 Skilling til for at kjøbe Hvedebrod til dig og din lille Søster«. Gutten takker med straalende Mine og er En, To, Tre ned ad Trappen.

Kvartalsregnskaber ere aldrig behagelige. Mennesket vil jo gjerne gaa fremad og anse de forløbne Dage som virkelig forbi. Slige Regnskaber tvinge os atter ind i den forløbne Tid. Vi nødes til at mindes saameget, som vi helst ville glemme, Daarskaber, som vi helst ville have ugjorte, Udgifter, som vi nu synes vi kunde have spart os; thi om end Glæden er over, saa svider Pengetabet endda. Men — det maa nu saa være, siger Regnar Lodbrok. Kunde man nu lære at være forsigtigere og mere paaholdende i næste Kvartal! Udgifter til Lys og Ved, Vadskekone, Skrædder- og Skomagerregninger, Middag, Kaffe, Brød m. m. Nu, det er Altsammen i sin Orden. Men alle disse Bøger! 14 Spd. i et Kvartal for en stakkers Fuldmægtig! Det var ingen Sag, var det gode Bøger, men alt dette Juks, som man maa kjøbe for at begunstige Literaturen af pur Patriotisme? Vidste man forud, hvor lidet det duede, saa burde man netop af Patriotisme ikke kjøbe det; thi at kaste Penge bort paa slette Bøger er jo til Skade for gode Skrifter. Men hvor kan man vide Saadant? Recensenterne rose jo undertiden af pur Velvillie Alting, eller kanske af Jalousi ingen Ting. Ak, du uretfærdige Verden! . . . Se saa, nu er da det Regnskab gennemgaaet og opført i Hovedbogen. Skal man engang blive Finantsminister, maa man begynde med Nøiagtighed i det Smaa.

Men, jeg mener næsten det klarer op Nei, det var et optisk Bedrag. Himmelen er lige graa og tung. Menneskene snakke, ræsonere og spaa, men Naturen er lige taus, fortrædelig i sin Taushed. Slige Skuffelser er de værste. De opfylde Sindet for et Øieblik med Glæde og Haab for siden

at fylde det med større Smerte og Bitterhed. Hvor-
mangen bekymret Moder indbilder sig ikke at se
Tegn til Forbedring i det døende Barns Træk.
Hun sluger med Begjærlighed ethvert lidet Glimt
af Rødme paa Kinderne, ethvert lidet Lys i de
bristende Øie og fatter et Haab, som dog snart
skuffer. Dog, man bør ikke være for sentimental.
Der kan jo komme værre Ting paa, saa vi maa
hærde os mod smaa Ubehageligheder. Det Værste
er Fodturen, som nu gaar i Vasken. Vi Departement-
folk trænge til at komme lidt ud i Naturen.
Men i sligt evindeligt Veir, saa . . .

Jeg undres paa, hvorledes de stelle sig i Tyr-
kiet. Holder det paa saaledes der som her hjemme,
saa bliver vel alt Krudtet deres vaadt, og da maa
de vel slutte Krigen. Krig? Hvad skal nu den
være god for? — Men det er godt, at jeg afbrydes
i mine Philosopheringer, for nu kommer En opad
Trapperne. Jeg hører paa Fodtrinet, at det er
Lieutenant Mørk og han vil nok føre mine Tanker
ud i det Praktiske. Han har endosseret for sin
Broder, der har gaaet fallit, og det er en fortrædelig,
indviklet Historie, saa jeg faar vel bistaa ham med
min Smule Jus.

Men sandt for Dyden tror jeg ikke, at det
virkelig klarner. Jo, ganske rigtigt, der er blaa
Himmel i Vest. Viktoria! Nu kan da kanske
Fodturen blive af, og hvor prægtige ville ikke Fos-
sene i Thelemarken blive efter et saadant Regn!«

»Høitærede Hr. Amtmand! Som Ordfører
for den valgte Deputation af Deres Amt tillader jeg
mig paa Samtliges Vegne at frembære Dem vores
Alles dybt fælte Tak for deres lange ufortrødne og

dygtige Arbeide til Amtets Vel. Skjønt vi med Smerte have erfaret, at De definitivt har indleveret Deres Afskedsandragende trods de mange Vink, De har faaet fra fjernt og nært Hold om, at man nødig kan undvære Deres Hjælp, kunne vi dog ikke for-tænke Dem i, at De nu i Deres fremrykkede Alder trækker Dem tilbage i Stilhed; og det maa vistnok for Dem selv være tilfredsstillende at se tilbage paa de mange Resultater af Arbeider, som dels paa Deres eget Initiativ dels under Deres dygtige Ledelse og Bistand ere foretagne i Deres Embedstid. Det er fornemlig Veiene, som i Deres Embedstid ere blevne betydeligt forbedrede og adskillig nye anlagte, foruden at man skylder Deres kraftige Bistand i Storthinget, at vi have faaet Jernbane gennem Distriktet. Jeg vil ogsaa minde om, hvad De har gjort til en Ordning af Fattigforholdene her i Amtet. Postvæsenet er ogsaa bleven betydeligt forbedret, og uden Deres kraftige Hjælp var der vist neppe bleven anlagt den ypperlige Havn med Molo og Fyrtaarn ude ved Kysten, et Anlæg, som vil bære Deres Navn til fjerne Slægter. Som Ordfører i Amtsformandskabet har De været en sand faderlig Ven for os Alle og De har forstaaet paa den venligste og ligefremmeste Maade at omgaaes Alle, Store og Smaa i Distriktet, ligesom Deres smukke, yndige Hus her paa Fredsborg har været en ægte »Fredens Borg«, hvor enhver Besøgende har været gjæstfrit modtaget, ja hvor endog den, der kun kom i Forretninger er bleven behandlet som en kjær Gjæst. Hr. Amtmand! Deres lange og dygtige Livsgjerning kan ikke tilstrækkeligt belønnes. Naar vi derfor i Dag tillade os at overrække Dem en liden Gave bestaaende af tvende Lænestole til Dem og ærede Frue, ville vi bede Dem at opfatte denne Ubetydelighed kun som et Udtryk for den Taknemmelighed, hvormed vi nu og altid ville mindes Dem. Hr.

Amtmand og Fru Amtmaninde! Gud være med eder Begge, og Velsignelse følge Eder i Eders Alderdom, som den hidtil altid har fulgt Eder.

»Ærede Herrer og kjære Venner! Det er i Sandhed med ikke liden Overraskelse og Glæde, at jeg ser denne Deputation fra mit kjære Amt hos mig idag, og de venlige Ord, som Hr. Ordføreren har sagt mig, gaar mig dybt til Hjerte. Har det været Dem, mine Herrer, en Smerte at skille fra mig, saa maa jeg bekjende, at min Smerte ikke er ringere ved at maatte sige Farvel til en Gjerning, som har været mig saa kjær, og til en Vennekreds, som jeg med Tiderne har lært mere og mere at skatte. Hvad jeg har udrettet for dette Amt er vistnok ringe i Sammenligning med, hvad der burde været gjort og hvad jeg hjertelig ønskede at faa gjort. Men jeg har mange Gange maattet beklage min Uformuenhed især i de senere Aar, da min Helbred har været noget svækket. Har jeg udrettet Noget for Amtet i tidligere kraftige Dage, da kan jeg visselig ikke tillægge mig selv nogen Ære derfor. Næst Guds Bistand vil jeg nævne disse kjære Venner, som jeg her har for mig, da jeg, som jeg ser, i den ærede Deputation gjenfinder Ordførerne og Viceordførerne fra de forskjellige Kommuner; thi jeg maa bevidne, at jeg i Alt, hvad jeg har troet at være til Gavn for Distriktet, har fundet den bedste Overensstemmelse i Meninger med Formandskaberne. Paa min Hustru og egne Vegne takker jeg for den overordentlig smukke og kostbare Gave, som skal blive en sand Pryd for mit kjære Fredsborg. Modtager, kjære, ærede Venner, mine hjerteligste Ønsker for Eder Alle og for dette Amt, hvori jeg har virket i saa mange Aar og hvor jeg har tilbragt mit Livs bedste og skønneste Dage.«

Den første af disse Episoder er en Bagatel, greben ud af Livet, og giver et lidet Begreb om, hvorledes vore Forestillinger indtage en Midte mellem vore Tilbøieligheder, Lidenskaber, paa den ene Side og Ideen eller det Absolute paa den anden Side. Der passerer intet i Verden uden at det gjør et eller andet Indtryk, vækker en Forestilling, som igjen vækker visse Tilbøieligheder eller modificerer vort Befindende, saasom glæder eller ærgrer os, volder Haab, Skuffelse, Kjedsomhed, virker Lyst til Handling, til Eftertanke e. L. Jo mere vi give en eller anden Lidenskab Luft, des mere holdes vi fangen af en enkelt Forestilling og i et omtrent ensartet Befindende. Et langvarigt Regnveir kan saaledes fremkalde mange Slags Tanker og Forestillinger, der alt farves af Regnens monotone Dysterhed. Her ligger altsaa en Lidenskab nær, saasom Grættighed, Kjedsomhed, Tværhed, hvilke jo ere slette og egoistiske. Moralitet d. v. s. Kjærlighed og Velvillie, et lyst, godt Sind, Villighed til at forglemme sig selv og hjælpe Andre, opnaaes kun derved, at Forestillingerne trods Regnveiret tabe hin sløvende Monotoni. For at alt dette kan ske, maa de gennemlyses af Ideen. Dette kan ske paa tusinde Maader, ved eget kraftige Arbeide paa at bekjæmpe Lidenskaben, ved gavnlige Afbrydelser, ved at se den Gjenstand, som volder det Haardnakkede i Forestillingen, i Ideens Lys, som f. Ex. hint Regnveir, der kan betragtes fra alskens Sider, eftersom det er til Gavn eller til Skade for den Ene eller for den Anden, eller man kan spørge, hvilken naturohistorisk Betydning den har med meget Mere, som ikke kan opregnes. Man forsoner sig da dermed, og derved, at det opfattes i Forbindelse med det Totale, taber det sin trykkende Specialitet. Paa den anden Side giver den ved Forestillingen vakte Lidenskab, hint grætnende Lune, naar det kun tillades

et Øiebliks Raadighed, en vis Farve og Stemning, der kan forbindes med eller afløses af beslægtede maaske modsatte Farver og Stemninger, saasom Humoret, Spøgen.

Den anden Episode giver os et Exempel paa, hvorledes det vil gaa Æresfølelsen. Amtmandens Æresfølelse maa naturligvis sterkt vækkes ved hin smigrende Tale. Men denne Følelse maa ikke blive en Lidenskab. Vi forudsætte nu, at Amtmandens Tale ikke er en blot Phrase eller et Hykleri, men ærligt ment. Det, at han viser al Ære fra sig og siger, at han ingen har, at han ikke har fortjent de smukke Lænestole, er en Formindskelse af Æren til henved Nulpunktet. Men et forsvindende Glimt af Ære antyder han dog, at han vil beholde bl. a. deri, at han dog modtager Stolene. Han maa ikke i nogensomhelst Tidslængde tænke paa sig som den Ærede og lægge Saadant for Dagen. Han kunde jo ikke sige, ikke engang antyde, at al denne Æresbevisning var vel fortjent, at han havde gjort Amtet store Tjeneste, at DHrr., som saaledes rose og komplimentere ham, have fuld Grund til al denne Lovtale, e. L. Han maa jo protestere mod Alt, hvad Deputationens Ordfører siger. Ideen, det Guddommelige, er i skjult Bevægelse og skal nu realiseres ved Lidenskabens Indskrænkning til et Minimum. Dette er Differentiationen. — At nu denne Differentiation ikke er ensbetydende med en fuldstændig Reduktion til Nul, hvad der kunde antages, viser sig klart deri, at en Integration jo er mulig og lige ved Haanden. Netop det, at Amtmanden fralægger sig al Ære, er en Pryd for ham. Hans store Beskedenhed maa jo hæve ham høit. Men denne Integration kan jo egentlig ikke komme ham til Gode anderledes end som overhovedet Guds-billedet tilhører Mennesket. At Æren er integreret, viser sig noksom i den hele Festlighed paa Freds-

borg, i Middagsselskabet med Sang og Taler, i Telegrammet, hvori Amtmanden kommunikerer, at han er bleven Ridder o. s. v. Men under alt dette maa det vise sig, at Æresforestillingen ligesom tilhylles eller forsvinder blandt en Mængde andre Forestillinger, saasom Venskabet, Kjærligheden, den glade Stemning, Rørelsen, Børns og Børnebørns Deltagelse i Jubelen. Selv naar Fyrværkeriet og Champagnen kommer, maa den samme Differentiation foregaa. Amtmanden maa jo fra Begyndelsen til Enden lægge for Dagen, at han — personligt individuelt — ingen Ære har. Æren tilhører Ideen, det Absolute, Guddommen, Fædrelandet, Bygden, Distriktet, Ordføreren og Viceordføreren, det gabende Publikum, som stimer udenfor for at se paa Stadsen, Alle — kun ikke Amtmanden selv, der hele Tiden maa bukke dybt og sige, at han — personligt, individuelt — Intet af alt dette har fortjent. Og i Virkeligheden har han fuldkommen Ret; thi al menneskelig Ære kan i det Høieste kun blive et Gjennemgangspunkt for den guddommelige Ære. At Amtmandens Person under al denne Hyldest ikke kan undgaa et vist komisk Anstrøg, er ganske i sin Orden; thi derved hindres en Apotheose.

VIII.

LIV OG LYS.

Jeg tror nu tilstrækkeligt at have vist, hvorledes man ved dette Symbol vinder en ny Grundanskuelse for Moralens Vedkommende.

Personens Moralitet bestaar deri, at han ved Indskrænkning af alle medfødte Tilbøieligheder selv

bliver en forsvindende Størrelse, et Gjennemgangspunkt for Ideen. Derved blive da alle hans Forestillinger selv flydende, Momenter i den samme Idé og saaledes ogsaa hans Forestilling om sig selv, hans Ære. Paa den rette Selvfølelse beror vel tilsidst al Moralitet. Denne opnaaes først derved, at Personen ser sig selv som et forsvindende Moment, et Gjennemgangspunkt for Ideen.

I al sand Moralitet maa der være Liv og Lys. Uden Liv, levende personlig Tilbøielighed, uden personlig Religiositet ingen sand Moralitet; thi Moralen maa jo være en Hjertets Sag. Uden Lys og Klarhed kan ikke dette Liv blive almindelig forstaaet og meddelt til Alle. Livet kommer fra Tilbøieligheden, Lidenskaben. Lyset fra Begrebet, Ideen. Begge mødes i Forestillingen, hvor man har et Barometer for Ligevægten mellem dem. Hvor det individuelle Liv er ensidigt fremholdt, gestalter Moralen sig som sneverhjetet, bundet til visse Særegenheder og indsnævret af Fordomme. Man ser dette f. Ex. i pietistiske Konventikler. Her er Livet sterkt, inderligt, varmt, men fordomsfuldt, og Forestillingerne derfor stive og ubevægelige. Man har bestemte, ufravigelige Regler og Former for Livet og Troen eller rettere visse snevre Grændser, inden hvilke det eller den kan bevæge sig. Alle Slags Konventikler eller smaa separerede Samfund ere sterkt farvede af en eller anden Lidenskab, der ligger paa Bunden og ikke er bleven indskrænket. Man tænke saaledes paa Herrnhutere, Pietister, Stærkttroende, Kvækere, Methodister, Nyevangelister, — Ganske modsat i den store, brede Statskirke. Her er Livet maaske svagere, ialfald i Regelen for de Enkeltes Vedkommende, men Lyset dog større. Kirketugten er vistnok slappere, fordi Livet er mindre energisk og derfor ikke istand til med Kraft at udstøde alle Konstanter. Den store

fælles Moral er dog klarere og renere som Idé be-
 tragtet end i nogetsomhelst mindre Samfund, selv
 om den ikke i Praxis er saa nøie efterfulgt.

Det lader til, at Verdenshistorien selv meddeler
 Moralen det nødvendige Liv og Lys, eftersom det
 tiltrænges, og at man derfor behøver Krig og Fred.
 Krigen tilfører en Mængde Liv. Ved den Lidenska-
 belighed, som den paa alskens Maade vækker, saa-
 som Fædrelandskjærlighed, Hævnjerrighed, Tapper-
 hed, Nationalstolthed, Ærgjerrighed, brændende Iver
 af alskens Art, voldes Uro, Forstyrrelse i alle For-
 holde, hvorved Selvopholdelsesdriften ægges. Alt
 dette Liv formindskes i Fredstider, da Lyset gør
 sig mere gjældende, da Kunster og Videnskaber
 florerer. Historieskrivere og Philosopher opstaar,
 som forklare Krigen, navnlig den sidste Krig, frem-
 stille dens Idé og Betydning.

Men siden nu Formerne og Forestillingerne for-
 flygtiges eller afløse hinanden i Ideen, siden der
 altsaa er en Frihed og høiere Bevægelighed, Konti-
 nuitet i den sande Moral, gives der da intet Fælles,
 som kan danne en bestemt Formel?

Jo, visselig.

Det Første er det, at den naturlige Lidenskab
 altid indskrænkes til sit Minimum af Tid og Kraft.
 Alle disse Naturdrifter maa undgaa en Gjenfødelse.

Dernæst, at der foregaar en Differentiation
 og Integration, at der intræder noget Positivt,
 som afløser hint Negative. Dette er, at Gudsbilledet
 restitueres i Mennesket, at altsaa Ideen sker Fyl-
 dest, at den Enkelte opfatter sin Stilling i Sam-
 fundet og der opfylder sin Pligt. Men denne Pligt-
 opfyldelse strækker sig da til det hele Menneske fra
 Inderst til Yderst. Adiaphora gives ikke. Dette
 følger af Differentiationens hele Begreb.

Vi ere nu lykkeligvis befriede fra hint tidligere
 Juridiske, som belemrede og med alskens »Tillade-

ligheder« og Indulgentser, med »jordiske« og »him-
melske« Kaldspligter og lignende overfladisk
Tale. Mennesket optager ingen Plads ligeoverfor
Gud, har intet neutralt Felt, hvor det er sin egen
Herre. Men det bliver derfor ikke paa pantheistisk
Vis et fuldstændigt Nul. Det bliver, hvad det efter
sin Natur er, et Atom, et gennemtrængeligt Punkt,
der i Differentiationen naar sin Bestemmelse.

Ideen giver os Enheden i en Mangfoldighed,
og der kan da i dens Udfoldelse bevares en Enhed
trods de tusinde vxlende Former, hvori den kan
komme tilbage. Vi have dvælet ved dette før. Vi
skulle af den se, hvorledes Lyset spiller i alle Farver
og med forskjellig Styrke og hvorledes Sædelig-
heden vedkommer Livets mest forskjellige Skikkelser.
Dette har nemlig sin Grund deri, at enhver naturlig
Tilbøielighed i sin Substants, om end ikke i sin
Form, er guddommelig. Ved Differentiationen sker
en Forvandling i denne Form. Det »Jordiske«
eller »Menneskelige« er helt optaget i det Gnddom-
melige. Det Guddommelige er Enheden, det Men-
neskelige er Mangfoldigheden. Hvert Sekund giver
en liden Forandring i Tingene i Verden og giver en
ny Pligt. Fra et abstrakt Standpunkt, hvor man
kun bruger dette generelle Udtryk Dyd, hvor der
altsaa kun forekommer Udtryk som Kjærlighed,
Taalmodighed, Kydskhed, Nøisomhed o. L. faar
man endnu ikke Øie paa dette Konkrete og Enkelte.
Man forstaaer nok, hvorledes disse Dyder kunne være
guddommelige, og Digtere, Kunstnere have gjerne
fremstillet dem som overjordiske Væsener, især som
Kvinder, for dermed at betegne en vis i sig selv
afrundet Tilværelse. Men i disse samme Begreber
ligger der endnu ingensomhelst Henvisning til det
Enkelte i Livet. Dyd angiver endnu ikke med
Bestemthed, hvad der er Pligt. Her maa Enheden
aabenbare sig i Mangfoldigheden, og nu komme de

sædelige Former og Institutioner til sin Ret, saasom Kirke, Stat, Familie, Ægteskab, Skole, Forhold til Naboer, Slægt og Venner, Kunst, Videnskab, Livsstilling o. s. v.

Jeg er f. Ex. Toldbetjent. Opfatter jeg Tolden som nyttig for Samfundet, da kan jeg ogsaa gjøre min Gjerning med Kjærlighed. Ideens Lys maa saaledes falde over denne Specialitet. Tror jeg, at Tolden er en skadelig Ting, bør jeg søge mig en anden Livsstilling. Anser jeg den for noget blot »Jordisk«, for et Adiaphoron, der hverken er til Gavn eller Skade, saa kan jeg vel til Nød udføre min Forretning, men aandsfraværende og tungt; thi hvem giver sig gjerne af med unyttige Ting? — Dette er Integrationen. Men for at denne kan ske, maa forskjellige Lidenskaber betvinges. Jeg maa staa tidligt op om Morgenen, naar jeg skal paa Vagt, altsaa overvinde min Magelighed, være nøagtig i alle Eftersyn, ikke lade mig bestikke af Søfolkene, saa jeg ser igjennem med Smuglerier, altsaa beseire min naturlige Godslighed eller Begjærlighed. Dette er en Differentiation. Disse Lidenskaber udryddes egentlig ikke, men opløses og komme igjen i nye, høiere Former. Begjærligheden, Godsligheden, Magelighed gjenfindes sammensmeltede og forklarede; Begjærligheden i Iver for Erhverv, Godsligheden i en forbindende Kjærlighed, Mageligheden i Sindets Fred og Ligevægt under Gjerningen.

Forskjellen mellem det »Jordiske«, Menneskelige« og det »Himmelske« eller »Guddommelige« har altsaa ikke absolut Gyldighed; en relativ kan den nok have. Om Søndagen under Gudstjenesten viser Ideen sig fortrinsvis som samlet Magt eller som Enhed, om Hverdagene under al vor Dont fortrinsvis spredt og som noget Mangfoldigt. Men Ideen er dog tilstede overalt.

Naar det naturlige Liv, den medfødte Tilbøielighed saaledes forkortes, at dens lidenskabelige eller egoistiske Charakter ganske forsvinder, da er dermed kun noget Negativt skeet. Det Positive er det nye, samlende Liv. Der er ikke Menneskets Frembringelse, men Guds Gjerning i os ved Gjenfødelsen, og vi henvises da til Religionen. Forholdet mellem Moral og Religion ligger nu klart for os. Vi have bestemt det saaledes, at Religionen nærmest er Livet. Bevæggrunden til vore Handlinger, Moralen er Lyset, Rettesnoeren for vore Handlinger. Dette giver nok en Forestilling, men da Liv og Lys i Ideen ere saa inderligt forenede, bliver man med en saadan Bestemmelse ikke fuldkommen klar. Vi ville derfor paa det Grundlag, vi nu have vundet, forsøge at give en omhyggeligere Bestemmelse.

Vi have omhandlet en subjektiv Proces, idet vore Lidenskaber indskrænkes til et Minimum, hvorved vore Forestillinger tabe sin tyranniske Bestemthed og saaledes kunne integreres af Ideen. For at denne indre Proces kan foregaa maa den staa i Forbindelse med en ydre Proces, med en verdenshistorisk Differentiation og Integration, hvor noget Tilsvarende foregaaer i det Store, som i hvert Menneske i det Smaa. Vi have nævnt verdenshistoriske Svingninger mellem Krig og Fred, hvor en lignende Proces foregaaer fra Lidenskab til Idé. Men disse Svingninger foregaa uophørligt og give kun Forestillingen om en slet Uendelighed. Der maa være et Middelpunkt, som samler Alt i sig og hvor denne Proces koncentrerer sig. Dette Middelpunkt er Forsoningsverket, Christi Død og Opstandelse. I hans Person foregaaer en Beherskelse af alle naturlige Tilbøieligheder, i det han bærer al Verdens Synd, hvorved disse indskrænkes til et Minimum, og idet han dør, hvorved hans naturlige Tilværelse som den Enkelte opløses, og en Integration i hans Opstandelse, hvor-

ved denne hans naturlige Tilværelse, der er opløst i Døden, og den begrændste sandselige Form forvandles til en almen og frugtbar Tilværelsesform. Hele denne Akt, som objektivt og historisk er skeet, er Grundlaget for al subjektiv Efterdannelse deraf i Menneskehjertet. Spørgsmaalet er kun, hvorfor en saadan subjektiv Afspeiling af Forsoningsværket i Christo er nødvendig. Er ikke alt færdigt dermed, at Christus i Døden har betalt for vore Synder? Man kan billigt opkaste dette Spørgsmaal, da Theologernes Sprog ofte er saadant, at man næsten kan tage dem paa Ordet i den Retning. Man faar gjerne vide, at vi Mennesker kun skulle »tro«, at Alt er gjort med Christi Død. »Da kommer det Ethiske af sig selv«. Men skulle vi tro dette, da maa der vel ogsaa konsekvent troes, at Troen heller ikke behøves, at altsaa alt det Subjektive og Ethiske er et overflødigt Tillæg. Vi ville ikke indlade os paa Vidløftigheder om dette indviklede og vanskelige Punkt, men kun henvise til hint Skrift af Forfatteren: Forsoning og Retfærdiggjørelse, hvor Sagen er næiere drøftet. Vi skulle her kun søge at finde den Fjæder, man maa trykke paa, for at Laasen skal springe op, og Sagens indre Væsen aabenbare sig.

Ligger Spiren til det Ethiske ikke i det Religiøse selv, bliver det ikke i Udviklingen af Aabenbaringens Væsen og Indhold fra først af klart, at det Objektive og Historiske i Forsoningen ikke er nok, men kræver noget Subjektivt, da nytter det slet ikke, at man udenfra ved en Vilkaarlighed tilskjæder dette samme Ethiske. Dette gør man forresten meget ofte. Man lader f. Ex. Erkjendtlighedsfølelsen være Bindeledet mellem Aabenbaringen og Moralen. Men dette Bindeled er, som Godet har vist i Bibelske Studier II, 150, ganske utilstrækkeligt. Man kunde paa Erkjendtlighedsfølelsen ligesaa let

bygge den Theori, at man nu skulde lade sig nøie, tage til takke med, hvad man havde i Christi Forløsningsværk, og ikke røre en Finger, eller idet Høieste kun indtage et æsthetisk — beundrende Standpunkt til den hele Frelsergjerning. Jeg indrømmer fuldt vel Vanskeligheden, ja jeg tilstaar, at den endog er ganske umulig at løse paa det anthropologiske Grundlag, hvorpaa man saaledes fra Arilds Tid har bygget den hele Troslære. Dette Grundlag er, som paavist afhængigt af den elementære Mathematiks Anskuelsesformer. »Gud har gjort Alt«. Dette »Alt« giver en Forestilling om et rumopfyldende Stof, der fortrænger alt Andet, som man vil forsøge at anbringe i et eller andet Hjørne. Vi skulle nu »bare tro det«. Men har Gud virkelig gjort Alt for os i Christo, saa er det allerede en Utilladelighed og noget Forstyrrende, at vi nu skulle »tro dette«. Er det en Nødvendighed ogsaa »at tro«, saa er det jo ikke sandt, at »Gud har gjort Alt«. Den hele Tale er allerede paa dette Indledningstrin meningsløs og selvmodsigende, og det er kun ved et Kneb, at man faar hele Subjektiviteten anbragt. At Gud har gjort Alt, er et tvetydigt Udtryk, og det har kun sin fulde Sandhed inden en vis Forudsætning, nemlig den, at i Christi Person en Enhed mellem Gud og Mennesker finder Sted. Men denne Endhed finder igjen kun Sted i Forhold til Menneskets Natur, ikke i Forhold til dets Frihed eller præsent Villie. Hvad den præsent Villie angaar, er Mennesket ganske frit og selvstændigt, et individuelt Væsen. I Forløsningen i Christo er kun denne Menneskets Natur integreret, hvorfor ogsaa hans Opstandelse viser sin Kraft i Aandsudgydelser og Naadegaver, i Meddelelsen af mystiske Kræfter ved Sakramenterne. Men al denne Aands- og Kraftmeddelelse strekker sig kun til Menneskets Natur, dets Evner o. s. v. ikke til dets Villie, uden forsaa-

vidt om den derved stimuleres til Omvendelse og Helliggjørelse. Men dette forstaaes ikke, eller rettere anskues ikke klart uden ved Anvendelse af den høiere Mathematik. — Hvorledes er nemlig vor Natur? Den er umiddelbart variabel. Gud kan forandre den; thi den hører ligefrem under hans opholdende Virksomhed. Vor præsent Villie er derimod en Konstant. Vi ere f. Ex. onde, saalænge vi ville være det. Ingen Vane, ingen Livsforandring, ingen Oplysning eller Aandsmeddelelse kan umiddelbart forandre og omforme vor Villie fra ond til god. Den, som idag er en forhærdet Synder, bliver ikke bedre om hundrede Aar blot, fordi dette Tidsrum ligger imellem og han i den lange Tid er bleven bedre oplyst, træt af Synden e. L. — Villien forandres kun ved dens egen Selvbestemmelse og hører saaledes ikke umiddelbart med under Forsoningens og Forløsningens Omraade. Den er i Forhold til Omverdenen en Konstant.

Frelsen i Christo bevæger sig i Retningen fra Umulighed gennem Mulighed til Virkelighed. Havde Christus ikke lidt Døden, da havde Frelsen været umulig; thi da havde Menneskene ikke kunnet komme ud af Synden og Elendigheden. Ved Forsoningen er den bleven mulig, idet nye Betingelser og Kræfter, hvorved Menneskene kunne frigjøres fra Syndens Herredømme, nu kunne tilføres dets Natur. Kun derved, at alle disse Kræfter optages i Menneskets Villie, bliver Forløsningen til fuld Virkelighed. Virkeligheden er nemlig den fulde Hellighed og Sindsrenhed og denne Helligheds Sammensmeltning med Lyksaligheden.

IX.

KONSTANTERNE.

Under enhver Differentiation blive Konstanterne til Nul. Differentiationen er saaledes en Renselses- og Udfeiningsproces, en Verdensdom. Alle slette, onde Villier, som ikke ville gaa med i Ideens Bevægelse, skulle tilsidst kastes udenfor, hvor der er Graad og Tænders Gnidsel. Denne Sag er saa naturlig og dette Symbol saa selvindlysende, at man blot ved at antyde det giver det tilstrækkelige Stød til den hele Tankegang, som begrunder den evige Fortabelse. Egoismen er sin egen Straf, Selvstraf (Se mine tidligere Skrifter). Den fastholder det, som synes at være Noget, men i Grunden Intet er. En evig Fornemmelse af denne Fortabelse og Tomhed er Usaligheden. — Hin tidligere Aarsag til at beklage og have Medynk med de Fortabte bortfalder, naar deres Tilstand ikke betragtes fra den uklare Følsomheds, men fra Ideens Synspunkt. Efter Ideen maa de nemlig fortabes. Det er Retfærdighed, og dermed bortfalder al Medfølelse.

Men der gives Konstanter, som faa en mildere Dom, fordi de ikke repræsenterer det Væsentlige eller Totale i Menneskets Villie, og om disse skulle vi udtale os noget nærmere.

Vi have nu først det Komiske. Latteren er en lignende Udfeiningsproces i det Smaa, en Sindets Renselse derved, at det raskt ryster af sig endel Konstanter, som hæmmer Ideens Bevægelse. Der gives Foreteelser eller Virksomheder af Personer, som give sig en Mine af at ville efterfølge Ideen i dens Bevægelse, ja gjøre det bedre end andre, og som derfor optræde med stor Travelhed; men som intet tilsvarende Indhold have, fordi de kun ere tomme Efterligninger og derfor døde Former. Der

er f. Ex. Ildebrand og en Person farer sveddrypende om og kommanderer snart hist, snart her uden at blive adlydt; thi han er ganske uvedkommende og har ingen Forstand paa Sagen. Hvis nu denne Person tror selv, at han er uundværlig, saa er han komisk. Thi hans hele Optræden er kun en tom Efterligning. Saadant beror forresten mindre paa ond Villie, end paa en let forstaaelig Selvskuffelse. Al død Efterligning er en Tautologi og al Tautologi er en død Konstant, som Ideen selv feier bort. Dette sker i Latteren. Ved Latteren danner man sig en lignende tom Form i sit Indre. Denne tomme Form er et Intet, og Fornøielsen, Befrielsen er da, at denne Form brister og et Intet opstaa. At Formen brister, er Latterens Skrald. For at kunne foretage en saadan Differentiation maa Ideen være i energisk Virksomhed. Latteren forfrisker og renser, og det Komiske er af stor æsthetisk Virkning; thi det befrier Ideen, saa den kommer renere og med skarpere Omrids tilsyne. Spøg, Humor er en nødvendig Ingrediens i det daglige Liv under Ideens Realisation, dersom ikke Livet skal hensygne. Man har altid en Mængde smaa Konstanter at ryste af Sindet.

Fremdeles kunne vi mærke Kjønndriften, som i sig gjemmer et konstant Element af en eienommeligt Beskaffenhed. Forplantelsesdriften hos Mennesket er i sin udviklede Form et tydeligt Vidnesbyrd om Døden og om Syndefaldet. Dette kan man forstaa af den bibelske Beretning om Syndefaldet, at Menneskenes »kjendte, at de vare nøgne« (Moseb. 3,7). Denne Skamfølelse, som røber Tilstedeværelsen af en Begjæring, hvilken Ingen kan være sig aabent bekendt, vidner igjen om Døden, hvilket er klart deraf, at Driften kun kommer til Udvikling paa Grundlag af den ubevidste Fornemmelse af Individets Forgjængelighed. Driften kræver nemlig Slægtens Forplantelse, hvilken ikke havde været

følt som nødvendig, dersom Individet helt igjennem havde besiddet Udødelighed. At Mennesket, skjønt skabt i Guds Billede, har denne Trang til at forplante Slægten, er et Vidnesbyrd om Guds billedets Tab eller Forstyrrelse og derfor en Skam. Kjønndriften kan derfor aldrig tilfredsstilles uden en Følelse af eller Forestilling om Skam og Fornedrelse, af Urenhed og Syndighed. Paa den anden Side kræver den at tilfredsstilles og den er, skjønt uren, dog forenet med et andet berettiget Element, nemlig Kjærligheden, som trænger en Gjenstand og en Forbindelse, der kan grunde et Familieliv. Her opstaar da et indviklet Forhold. Den urene Drift minder om Døden og giver derfor Forestillingen om en Konstant, der maa fjernes og bortstødes, medens det andet Element, Kjærligheden, holder Tilbøieligheden oppe i Ideens Lys. Disse Elementer ere vistnok inderligt forenede, men de have dog en forskjellig Natur, hvilket medfører en forskjellig Skjæbne ved Differentiationen, saa at den urene Drifts Tilfredstillelse træder tilbage i den yderste Dunkelhed og indskrænkes til et Minimum, medens Kjærlighed som det lysere og renere Element ved den samme Differentiation kan overgaa i høiere Former. Da de ere uadskilleligt forenede kan den urene Drift ikke ganske blive Nul, men maa kun saavidt muligt indskrænkes.

Hvorledes vil man ethisk forklare Monogamiets Eneberettigelse? En saadan Forklaring har man til Dato neppe seet. Man begrunder den ved at henviser til visse Skriftsprog. Dette er nu en simpel Sag, men lidet tilfredsstillende. Man maa jo atter spørge, hvorfor Gud har villet, at Monogamiet skal være det ene Rette? Heller ikke kan det være tilstrækkeligt at henviser til Polygamiets slemme Følger. Dette kan nemlig ligeledes nok godtgjøre, at Polygamiet er en Feil, men ikke hvorfor.

Svaret maa vel være, at Polygamiet giver Forestillingen om, at den urene Konstant ikke er bleven fjernet, at altsaa en Differentiation ikke er foregaaet. Polygamiet er derfor raat og idéløst. Det viser sig, at Lidenskaben er raadende og ikke bragt til et Minimum.

Man forstaaer, hvorfor det har sig anderledes med Kjønndriften end f. Ex. med Hungeren. I Hungeren er der ingen uren Konstant. Mennesket spiser, ikke fordi det allerede har Døden i sig, men for at opholde Livet. Det kunde allerede spise før Syndefaldet, og Hungeren giver derfor slet ikke nogen bestemt Forestilling om det Urene eller Dødelige. Det kunde jo tænkes, at den, der spiser, skal leve bestandigt. Men Kjønndriften bærer Vidnesbyrd om, at Synd og Død ere virksomme Potentser hos Mennesket. Saaledes er der en uren Konstant i Kjønndriften, som ikke findes i Hungeren. Hungeren er helt igjennem en Variabel, som benyttes i Ideen.

Negativt have Konstanterne ikke ringe Betydning ved at sætte Ideen til Selvforsvar og vække dens høiere Energi og Lidenskab. Vi talte om, hvorledes dette sker i Krigstider. Da ere mange onde Villier paaferde. Men fornemmelig er det Tilfældet under religiøse Forfølgelser. De ideelle Kræfter tvinges da til at samle sig og optræde som anskuelig Enhed. Den christne Kirke udfolder altid sit skønneste Liv i Trængselstider. Man kan kalde dette Trosliv, denne brændende Iver »en Lidenskab«, fordi man intet bedre Udtryk har. Imidlertid ligner denne Troslidenskab ikke synderligt den naturlige eller medfødte uden i Vedholdenheden. Men den medfødte Lidenskabs Vedholdenhed er raa, og jo enklere en Lidenskab er, des farligere i sin Raahed. Troens Lidenskab har derimod en Vedholdenhed af ganske anden Art, da den snævre viser

sig som Bøielighed, Eftergivenhed, Sagtmodighed, saa at den i Manges Øine gjælder for Svaghed. Udholdenheden bestaar ikke i at fastholde et Maal eller et Ønske, der kan sandseligt forestilles — thi Forestillingerne ere jo opløste i Idéen — men i at fastholde Sandheden og handle overensstemmende med Pligten trods Alt, hvad der optræder til Hinder. Den onde Villie kan symboliseres med en ret Linie, den gjenfødte ved en Kurve af en bestemt Ligning. Hin forfølger et bestemt Maal, som umiddelbart kan forestilles. Denne viser sig snarere som sig selv ulig overalt; det er kun i Ligningen, altsaa i Begrebet, at den viser sin Konstans. Den har derfor optaget Mangfoldigheden i sig, er altsaa bleven Idé.

Af Differentiationen viser det sig, hvorledes Guds Villie, trods Menneskets Frihed dog tilsidst sker. Den gode Villie er den, som giver efter for Guds Paavirkning, og den volder da ingen Vanskeligheder. Den onde Villie bliver ved Differentiationen = Nul og hæmmer altsaa ikke Idéens Realisation.

X.

OVERSIGT OG RESULTAT.

Dersom man er sig det anthropologiske Spørgsmaals videnskabelige Indhold klart bevidst, saa kan man jo umuligt lade sig nøie med disse svævende, halvt opbyggelige og populære, men derfor lidet videnskabelige Bestemmelser, som sædvanligvis møde os i de dogmatiske Lærebøger. Vi faa f. Ex. der at vide, at Mennesket af Gud «har faaet» Sjæl og Legeme og visse Evner, at Alt, hvad Mennesket

har, «er en Gave eller et Laan fra Gud» o. L. Man maa indrømme, at disse Bestemmelser ere rigtige nok, men lidet klare. De holde Forestillingen paa Ligevægtpunktet mellem et Noget og et Intet, hvilket kan være ganske i sin Orden. Fordi Mennesket nu engang har denne Sjæl og dette Legeme med alle Evner, altsaa fordi Gud paa en Maade har givet disse fra sig, kan Mennesket opfattes som et Noget. Men fordi det Altsammen dog kun er betroet Gods, Laan, hvorfor Mennesket i sin Tid skal aflægge fuldstændig Regnskab lige til det aller Mindste, kan Mennesket med lige stor Røt opfattes som et Intet. — Men denne Vaklen frem og tilbage i Bestemmelsen kan jo ikke være nogen attraaværdig Tilstand. Man ønsker jo et bestemt videnskabeligt Udtryk.

Men vi bør da vide, hvad der bliver tilbage, naar man tager bort alt det Opbyggelige eller Populære, som omgive hine Forestillinger. Hint Noget reducerer sig da til en matematisk Form eller Udstrækning og hint Intet til det matematiske Nul. Man ser da, at der ligger en skjult Rationalisme til Grund for denne Tiltrækning til enhver af disse Forestillinger. Rationalismen bestaar nemlig deri, at man vil afgjøre alle Spørgsmaal efter Forstanden. Men Forstanden er igjen bunden til Rummet og Tidens elementære Forestillinger. — Nu kan man ikke ville, at vi skulle blive uforstandige, altsaa at vi af Frygt for Rationalismen tabe Forstanden eller blive slappe i vor Tænkning. Vi søge derfor et Symbol, der uden at modstride Forstanden giver en Løsning, som Forstanden dog ikke behersker. Dette Symbol har vi i Differentiallet. Differentiallet er et Mysterium, som meget vel svarer til Menneskets mystiske Natur. Det tilhører ikke den sædvanlige «sunde Fornufts» Omraade. Men det giver ikke destomindre et meget fast Holdepunkt, og om det

end i Forhold til de elementære mathematiske Forestillinger er gaadefuldt nok, saa er det dog inden sine egen Sphære forstaaeligt og giver meget brugbare Analogier.

Symboler er altsaa tjenligt dels i negativ, dels i positiv Henseende.

1) I negativ Henseende gavner det derved, at det befrier Tanken fra hin Rationalisme, d. v. s. hin Tilbøielighed til vexelvis at holde sig til den ene eller den anden af disse Symboler fra den elementære Mathematik.

Man gjør sig sjelden noget Begreb om, hvilke Tankepiner, hvilke dialektiske Hvirvelvinder man kommer ind i ved denne uophørlige Svingen hid og did mellem begge de nævnte Forestillinger. En erfaren og paa dette Punkt opmærksom Præst vil kunne meddele saare Meget om den Sag. Saaledes faar man i Skriftetaler og Opbyggelsesbøger vide, at den er en værdig Nadvergjæst, som tror om sig selv, at han er uværdig. M. a. O. den, som tror om sig selv, at han intet Godt har gjort ligeoverfor Gud, at han altsaa Intet er, han er netop Noget. Medens den, som tror, at han er Noget, at han har Noget at paaberaabe sig, han er netop Intet. Man behøver blot at anbringe dette Tankeforraad i samme Subjekt for at se den endeløse Hvirvel og den Tankepine, et saadant Subjekt maa komme i. Tror jeg mig at være Noget, saa maa jeg da forstaa, at jeg er Intet. Men vil jeg da tro, at jeg Intet er, saa at jeg paa Grund af disse ringe Tanker om mig selv kan trøste mig til at tro, at jeg dog er Noget, saa kastes jeg igjen til den modsatte Kant af den Betragtning, at jeg ved at trøste mig selv saaledes netop gjør mig skyldig i Egenrettfærdighed, hvorved jeg atter bliver et Intet o. s. v., o. s. v. — En noget anden Skikkelse faar denne samme fortvivlede Dialektik hos Adskillige, der gaa ud fra Christi

Ord: «Hvo sig selv ophøier, skal fornedres, og hvo sig selv fornedrer, skal ophøies». Den, der bekjender sine Synder, ja anser sig for den største af Syndere, altsaa ringere end alle Andre, han skal netop sættes over dem Alle, og omvendt. Har nu En i sin egen Mening virkelig erkjendt sine Synder, saa maa han altsaa tro om sig, at han er større end Andre. Deraf nu det utaalelige Hovmod hos Mange midt i deres forment Ydmyghed, et Hovmod, som de kanske ikke er sig selv ret klart bevidste. Men ved denne Dialektik synes de jo at maatte drives dertil. Blive de sig deres Hovmod igjen bevidste, saa maa de blive smaa i egne Tanker, men blive netop derved store o. s. v., o. s. v.

Det kan umuligt være med Guds gode og kjærlige Villie, at et Menneske henkastes i en saa usalig og tillige ganske ufrugtbar Malstrøm. Skulde det være efter Guds Villie, da maa det være som en Straf for tidligere Feil. Det Retteste vil derfor være at efterspore denne, og vi ville da ganske rigtigt finde en saadan, hvilken nødvendigvis maatte bevirke hin fortvivlede Dialektik. Feilen er den, at man har gaaet ud fra en bestemt rumlig Forestilling om Gudsforholdet, nemlig den, at Gud og Menneske staa ligeoverfor hinanden. (Se det Tidligere herom). Man kan med ligesaa megen Ret, kanske end større, sige, at Mennesket er i Gud. («I ham leve, ere og røres vi»). Ingen saadan rumlig Forestilling er dog korrekt; den ene maa ialfald korrigeres den anden, hvis man ikke skal henfalde til en skjæbnesvanger Ensidighed. Stilles Mennesket «ligeoverfor» Gud, kommer det selvfølgelig til at staa udenfor Gud og bliver da uden Gud, ugudeligt, altsaa hjemfalden Død og Fortabelse. Opfattes Mennesket som værende «i» Gud, bliver da ikke det konsekvent Pantheisme, saa at Mennesket forsvinder i ham? Vi have tidligere omhandlet hint særgelige

Enten—Eller, hvorunder Hedenskabet led og som fulgte os langt ind i Christendommen. Den omhandlede dialektiske Hvirvel er intet Andet end en Svæven frem og tilbage mellem et «I» og et «Ligeoverfor». Naar den Fromme ikke selv vil være Noget, ikke vil gjøre sig gjældende ligeoverfor Gud, som om Gud altsaa maatte gjengjælde ham hans gode Gjæringer, naar den Fromme m. a. O. ikke kan betragte sig som en jordisk Tjener ligeoverfor en jordisk Herre, der jo skylder Tjeneren Løn for udført Arbeide (Luc. 17, 10: «vi ere unyttige Tjenerere»), saa at han altsaa maa erkjende, at han ikke kan blive Andet end en Synder og Fortabt ved at staa «ligeoverfor» Gud, hvilket ogsaa, som vi saa, er ganske rigtigt, da har han, synes det, intet Andet at gjøre end at opgive denne Position og gaa op «i» Gud, d. v. s. han maa sige: «Jeg er Intet, Gud er Alt. Det er Naade, idel Naade Altsammen». Men vel overveiet kan han jo ikke gjøre dette heller; thi han maa jo dog snart besinde sig paa, at der dog er en Forskjel paa den Fromme og den Ugudelige. Er det «Naade Altsammen», saa ophører jo alt Ansvar, altsaa alt Fortrin hos den Fromme fremfor den Ugudelige. Den Ugudelige kan dog ikke træste sig midt i sin Ubodfærdighed med, at han har Naade. Dette, at gaa op «i» Gud, er altsaa en skjult Pantheisme, hvorved Individualiteten og Ansaret forsvinder. Den Fromme maa nødvendigvis stille det Spørgsmaal til sig selv, som Apostelen gjør til os Alle, naar han byder os at prøve os selv. Vi maa jo vide om os selv, hvorvidt vi ere angergivne Syndere eller ikke. Saaledes kastes vi atter ud i den første Stilling, da vi stode «ligeoverfor» Gud, og Spillet begynder paanyt.

Det er af høieste Vigtighed, at man tager dette Punkt alvorligt og ikke slurver det af, som man

desværre meget ofte gjør, ja endog kan se Exempler paa i theologiske Afhandlinger.

Vi maa altsaa indse, at den hele usalige Dialektik beror paa et uberettiget Forlangende, d. v. s. paa en skjult Rationalisme eller en Forstands-overtro, idet man mener, at Forholdet mellem Gud og Menneske kan opfattes efter Kategorier hentede fra rumlige, stedlige Forholde. Man kræver et bestemt sandseligt Billede, men et saadant Krav kan ikke tilfredsstilles, og saalænge man har dette Krav, maa man lide under Følgerne deraf. — Vi have ogsaa berørt, hvorledes hele denne Betragtningensmaade medfører ikke en ethisk, men en juridisk Livsanskuelse. Staar Mennesket ligeoverfor Gud, saa opstaar derved et Slags Ligeberettigelse mellem Gud og Mennesket. Mennesket har ikke sin Salighed i at gjøre Guds Villie, ligesaa lidt som en Tjener, der tjener for Løn, kan ventes at føle noget Saadant. Livsanskuelsen bliver eudaimonistisk, som den i Grunden i større eller mindre Grad har været helt til Kants Tid.

2) Vi se saaledes, at der tiltrænges en Befrielse fra en skjult Rationalisme i den anthropologiske Grundforestilling. Vi komme nu til Sagens positive Side.

Naar en Sjæl saaledes kastes hid og did mellem Fornedrelse og Ophøielse, Noget og Intet, Værdighed og Uværdighed, saa bør man under Bedømmelsen af dette Forhold dvæle ved et Moment, nemlig Selvbevidstheden, Dommen om sig selv, hvor man jo aabenbart har en Forskjel mellem Subjekt og Objekt. «Jeg dømmer mig selv at være uværdig». Her have vi et dømmende Subjekt «Jeg» og bedømt Objekt «mig selv». Ere nu ikke disse identiske? Vistnok. Men der er dog en Forskjel — Subjektet har det forud for Objektet, at det dømmer. Sæt f. Ex. at jeg erkjender om mig selv, at

jeg helt igjennem er en Synder, er da denne min Erkjendelse selv syndig? Nei, hvis den er sand og begrundet, intet Hykleri eller Mundsveir, saa er den ikke syndig, men en god, rigtig Erkjendelse. Om jeg end altsaa erkjender mig selv at være en saadan Synder, saa maa jeg fra denne Dom undtage dette mit erkjendende Selv eller Subjekt. Hvem vil ikke indrømme, at en Angrende, selv om han, ja netop fordi han er helt igjennem sønderknust over sin Synd og finder intetsomhelst Godt i sig, er et meget bedre Menneske end en forhærdet Egenretfærdig, som tror om sig at han er bedre end Andre? Men denne Anger er ikke Menneskets egen Selvfrembringelse, selv om den sker i og med Menneskets Villie. Det er Gud, som virker den i os, som selv lever i os, idet han bringer os til saadan Anger. Ingen kan jo angre derved, at han foresætter sig at ville det. Gud virker den i os, og dog sker den ikke uden Menneskets Villie. Her have vi da et mystisk Punkt, den hemmelighedsfulde Overgang fra Syndestand til Naadestand. Menneskets Villie er i Angerens Moment et Gjennemgangspunkt for Guds Aand, et Punkt, da Menneskets Villie gaar over i Guds Villie uden dog derfor at ophøre at være fri, individuel Villie; thi, som sagt, Ingen angreer nødtvungen eller paa Grund af en Naturdrift. Det er altsaa her umuligt, at forestille sig Menneskets Villie anderledes end som et «Noget», der er i en Opløsnings- eller Overgangstilstand, hvor det bliver «Intet», men dog ikke ophører at være «Noget», og det er dette, som frembringer Forestillingen om et Differential. Det er altsaa ikke ved nogen Vilkaarlighed, men ganske af sig selv, at man kommer til dette Symbol. Sagens indre Natur tviuger os dertil. Vi nødes til at operere med de tidligere Forestillinger om et Noget og et Intet, der igjen

giver Billede af noget Rumligt. Disse Billeder maa da sammensmelte i dette nye Billede.

Et Differential er da ikke nogen «overmaade liden Størrelse», noget «uhyre Lidet» eller hvorledes man nu paa rationalistisk Vis, men med slurven Tankegang kan ville forestille sig det. Det er et Mysterium og man kan vanskeligt bringe noget Klart og Brugbart ud af det, dersom man ikke her gjør et Salto mortale over i en ny Sphære og holder sig indenfor Differentiationens og Integrationens eget Omraade. Dette er ogsaa det Tilraadeligste, hvad Anvendelsen angaar. Vi ville gjerne komme ud af hin Dialektik. Hvorledes sker dette? Ved et raskt Spring over i Troen, idet vi forglemme, hvad der ligger bag. Gud har paa en hemmelighedsfuld Maade virket Anger og derved Begyndelsen til et nyt Liv. Besværes vi ved saaledes at se indad paa os selv, da har han sørgt for en Lettelse fra denne Byrde ved Daaben, hvor vi have en ydre Garanti for, at Livet i Gud med Syndsforladelse og Gjenfødelse m. m. er begyndt. Daaben staar som en tydelig Angiver for det Faktum, at alt Liv i os, endog den nye gode Villie efter sit positive Indhold som en Kraft fra Gud, ikke er Menneskets, men Guds Gjærning, at m. a. O. i Differentiallet Intet af den tidligere Udstrækningsform mere findes. Mennesket er kun et Punkt, et Gjennemgangspunkt for det Guddommelige.

«Men hvorledes tilfredsstilles da hint Krav til Selvprøvelse? Daaben er jo for Mange en Snare. Ingen kan jo uden videre stole paa den».

Paa denne Indvending har man Svaret: Se ikke tilbage men fremad. Hvorledes et Differential opstaar, m. a. O. hvorledes det gaar til med hin Forandring i Gjenfødelsen, er og bør være et Mysterium, som vi ved hint Salto mortale forlade. Men al Fare for at tage Daaben forfængelig, hvilket

Mange vistnok gjøre, ligger deri, at de ikke holde sig inden Differentiationens og Integrationens eget Omraade, der er klart nok. Daaben henviser nemlig til dette Omraade, til Helliggjørelsen, der nu er ganske Et med Saliggjørelsen. Paa et juridisk og elemetær - mathemathisk Standpunkt forstaar man endnu ikke, at Hellighed og Salighed ere Et. Mennesket er da en Tjener, som venter sin Løn for sit Arbeide. Arbeidet, det at gjøre Guds Villie, altsaa Helliggjørelsen, er Et, Lønnen, den evige Salighed, noget Andet. Saalænge disse holdes adskilte, bliver der idel Forvirring. Fra den høiere Mathematiks Synspunkt kongruere Salighed og Hellighed hinanden; thi det Uendlige og Evindelige, Guddommelige og Menneskelige forenes nu i Inderlighed. — Lad os for at se dette klart, tænke os, at En uafsladeligt beder: «Kjære Gud, gjør mig salig» og i tusinde Udtryk omskriver denne Bøn, hvor det ideligt dreier sig om at faa Syndsforladelse, blive benaadet, udvalgt, ikke fordømt, ikke komme i Helvede, men faa en Plads i Himmelen o. s. v. Maa ikke en Saadan spørge sig selv: Hvad berettiger dig til at faa denne Bøn opfyldt? Andre Bedere kunne ofte ikke faa den opfyldt; thi »Gud hører jo ikke Syndere« og du er jo en Synder. — Her er neppe Frelse fra Tvivlen. Om En derimod beder: »Herre min Gud, gjør mig hellig!«; da kune vi ikke betvivle, at Bønnen vil blive opfyldt, eller rettere, da kunne vi ikke tænke os, at nogensomhelst Tvivl vil kunne reise sig hos den Bedende. Salige ville Alle blive, baade Fromme og Ugudelige, som ogsaa virkelig bede om Salighed, men som naturligtvis ikke blive bønheorte (Es. 1,15). Hellighed kan Ingen bede om, uden at han ved Guds Naade har kunnet gjøre hint Saltomortale over i Troens og Daabens Mysterium. Men da kan han ogsaa

være sikker paa, at han vil blive bønært; thi Christus er jo kommen til Verden for at gjøre Syndere salige i Betydning af hellige. Vi se saaledes, at disse Begreber aldeles dække hinanden, et Integral, som vel ikke fuldt aabenbarer sig i denne Verden, men ialfald her tager sin Begyndelse.

Mest praktisk Interesse faar denne Sag med Hensyn paa Spørgsmaalet, hvorvidt man med Nyevangelisterne skal henvise Enhver strax til Jesus eller hvorvidt der maa iagttages et vist Tidsforløb i Saliggjorelsens Orden. Striden mellem begge disse Anskuelser vil neppe kunne løses, med mindre man stiller sig Saliggjorelsens Endemaal klart for Øie, som er Hellighed og Salighed under Et. Da har Sagen ingensomhelst Vanskelighed. Man kan trygt henvise Enhver til Jesus, dersom man bare forklarer denne Henvisning saaledes, at man nævner Helligheden som Maalet. Man mener, at en Drunker ikke kan træste sig ved Jesus, førend han er kommen til sand, grundig Omvendelse. Sandt nok. Men naar er han vel det? Hvem tør afgjøre Saadant? Derimod kan man trygt sige til Hvemsomhelst, at han uden videre kan søge Herrens Hjælp og Naade til sin Helliggjorelse. Skulde ikke en Drunker strax kunne bede til Herren om hans Hjælp til at afstaa fra Drukkenskaben? Beder han om Hellighed og ikke nærmest om Salighed, da er han naarsomhelst vis paa at blive bønært d. v. s. vis paa at være paa Veien fremad. Han gjør da det Eneste, som han i sin nærværende Tilstand kan gjøre. Han har en lang Vei at vandre, før han kommer til Maalet. Men han har dog gjort en Begyndelse, som er frugtbar for det Følgende.

Salighed er m. a. O. et Integral, som kun vindes ved Differentiation, altsaa derved at den gennemgaaer Villiens Naaleøie. Guds Barmhjer-

tighed bestaar ikke deri at han gjør os salige trods vore Synder, men ved vore Synders Afskaffelse.

Hvilken Betydning har det her Udviklede for Sædelæren?

Dette Spørgsmaal er allerede besvaret for den, der, opmærksomt har fulgt Fremstillingen. En Christen er aldrig i Tvivl om sin Opgave. Den kan udtrykkes meget bestemt og klart i de Ord:

En Christens Opgave er at vinde og bevare Sjæle for Guds Rige.

Saa tydeligt som dette Maal tegner sig for Enhvers Indbildningskraft, saa uvis vil han imidlertid blive angaaende de bedste Midler til at naa dette Maal. Allerede denne Omstændighed, som vi have berørt, at Sproget har tabt saameget af sin Brugbarhed og Forstaaelighed, vil bringe ham til at indse, hvor lidet hensigtsmæssigt det ofte er ved blotte Ord at forsøge at vinde Sjæle. Dernæst kommer, at Ord, som ikke ledsages af Gjerning fra den Talendes Side, gjøre et halvt og falskt Indtryk. Den, der taler meget om Tro og Fromhed, men ikke selv i tilsvarende Grad er virkelig from, udretter vistnok mindre end den, med hvem det stik Modsatte er Tilfældet. »Guds Rige bestaar ikke i Ord, men i Kraft« siger Apostelen. Vor Udvikling har imidlertid ledet os ind i et Spor, som det kanske tør være Umagen værdt at følge. Hvorledes sker Ideens, altsaa Guds Riges Realisation? Gjen-nem Forestillingerne og de til samme svarende levende Former. Enhver i Ideens Tjeneste staaende Forestilling, ethvert Billede, som staar i levende Kontinuitet med det store fælles Guds-billede, vil være det bedste og sikreste Middel til at

fremme hint Øiemed, Sjælens Frelse. Jo mere den hele guddommelige Sandhed kan fornemmes gennem en enkelt Forestilling, et enkelt lidet Differential, des bedre virker det som en lysende og varmende, lokkende og belivende Straale fra en bedre Verden paa ethvert Sind, der har nogensomhelst Modtagelighed for Sandheden. Enhvers Gjerning, som sker i sand Kjærlighed altsaa befrugtet af den guddommelige Kjærlighed, om den end er nok saa ringe af Udseende, om den sker taust eller ledsaget af Ord, ja maaske mest den, som sker ubevidst*), giver et lidet Billede af Ideen, af Guds Kjærlighed selv, et Billede, der meddeler sig til Omgivelserne, saa Sjælene fængsles af dette Syn, ligesom ethvert Lysglimt jo drager Opmærksomheden til sig. Hvad enten nu Ord ledsage denne Gjerning eller ikke, saa er dens Billedsprog dog forstaaeligt og forfeiler aldrig sin Virkning.

Gud selv behøver ikke alle disse Sjæle. Hans Idé kan nok realiseres, om end kun nogle Faa blive frelste. Dette maa overalt fastholdes, og man vil i denne Afhandling faa en Bestyrkelse herpaa. Det er gavnligt for vor Ydmygelse, at vi erindre dette. Naar derfor Frelsens Budskab udgaar i Verden, da indser man, at det ikke er for at gøre Gud en Tjeneste, at Sjælene nu skulle komme til ham. Det er Guds Naade og Barmhjertighed, som vi ene og alene have at takke for, at hver eneste Sjæl af disse uendelige Skarer faar en alvorlig og kjærlig Kaldelse.

Det fjernere og mere uvisse Maal, Sjælens Frelse, skjules altsaa for os af et mere nærliggende, som foreligger til umiddelbar Løsning hvert Øieblik paa Dagen, Ideens Realisation gennem en samvit-

*) Math. 6, 3; 25, 37 ff.

tighedsfuld Overholdelse af Guds Bud, Lidenskabernes Indskrænkning til sit Minimum og i det Hele en gennemført Villighed til i al vor Færd og Tale at gengive det guddommelige Billede, som vi have faaet Øie paa og som stadigt fylder os med Tak og Glæde. Derved opnaaes bedst det sidste og store Øiemed, selv om vi ikke altid paa en ligefrem Maade kunne lægge an paa samme.

Man ser nu tillige let, hvorledes den præsente Villie kan faa den Betydning, som den har i min Forsoningslære. Enhver har det paa en Følelse, at Villiens Præsents gjælder noget Væsentligt. Men Grunden til dette bliver ikke klar, med mindre man anbringer mit Ræsonnement. Vi have seet, hvorledes Mennesket som sædeligt og religiøst bestemt eksisterer i Tid og Rum. Altsaa kan Menneskets Væsen anskues. Og hvorledes maa det anskues? Som et Atom. Det raader kun over et Moment af Tid og Rum, nemlig over det nærmeste Led i det Aarsagsystem, under hvis Indflydelse det staar. Dette er da et udeleligt Nu. Ingen ved, om han vil leve det næste Sekund. Men i det nuværende Sekund ved jeg mig Herre over min Villie. Saaledes er det Tilfældet hvert Øieblik i mit Liv. Her og kun her d. v. s. kun i det nuværende Øieblik har jeg min fulde Frihed, kan da tilstede Differentiationen eller forhindre den, hengive mig til, lade mig gennemtrænge af den guddommelige Kjærlighed eller forstøde den. I sidste Tilfælde foregaar jo vistnok ogsaa en Differentiation; thi Guddommen behersker jo Alle, baade Onde og Gode. Men Differentiationen medfører da min Død og Fortabelse

XI.

TIL SLUTNING.

Der har været udtalt saamange Klager over Tilstanden i den norske Kirke nu for Tiden. Disse Klager ere saameget mærkeligere, som Herren jo har benaadet netop vor Kirke med saa overordentligt Fortrin. Han har jo ladet et Aandens Veir udgaa over vore Menigheder i Land og By og dermed vakt mange Sjæle til nyt Liv. Han har jo holdt Vantroens, Rationalismens og Socialismens Dæmoner borte fra vore Enemærker. Hvorfor klager man da? Jo, over de mange Sekter og Partier, den indbyrdes Strid og Forkjætring, den mørke, fanatiske Tone i mange theologiske eller kirkelige Diskussioner. Forsaavidt kan man vel have adskillig Grund til at beklage vor Tid og vort Folk. Men hvilken er da Grunden igjen til dette Uhygge? Jeg tør maaske træffe det Rette, naar jeg — som Resultat af længere Tids Iagttagelser — siger: Her er megen Religion, men liden sund Moralitet; hvilket vil svare til den Kjendsgjerning, at der er Meget af Liv, Bevægelse, Vækkelse, Følsomhed, men Lidet af Lys, af dyb og klar Erkjendelse, hvorved hin Følsomhed kan ledes sikkert hen til Villiens inderste Kilder og saaledes helliggjøre og beherske denne. Man kunde maaske udtrykke det med Bjørnsons Ord, at vi ikke har Kjærlighed nok. Men her er nu den gamle Ulykke ude, at Sproget har tabt sin Brugbarhed. Gives der Tvende, som ere sig bevidste at være enige i, hvad Kjærlighed er eller hvorledes den viser sig? Det kan være sandt nok, at vi mangle Kjærlighed, men om der udtales en saadan Beklagelse, saa forstaar den Ene ikke den Anden. Jeg tror, strengt taget, at vi have Overflod af Kjærlighed, dersom vi blot benyttede

den, vi have, hvilket vi imidlertid jo ikke kunne gøre, før vi forstaa, hvad Kjærlighed er. Thi det kunde jo hænde, at En, som havde Kjærlighed, anbragte Had og Lidenskab i den Formening, at han netop derved viste Kjærlighed. — Større Klarhed falder derimod over det hele Forhold, naar vi blot erindre vort psykologiske Schema:

Lidenskab — Forestilling — Idé.

Vor nuværende Religiositet ligger for en væsentlig Del nede i Lidenskaben. Dette mærker man paa tusinde Maader. Det er velsignet nok, at der er Liv og ikke Død, Vækkelse og Bevægelse og ikke Stilstand. Men alt dette Liv er endnu i sin famlende og gjærende Begyndelse, hvor det ikke forstaaer sig selv. Dette er den religiøse Lidenskabligheds Stadium. Saalænge ikke Religionen reflekteres i noget Andet, navnlig i Moralen og den naturlige Sædelighed, kommer den heller ikke til Forstaaelse af sig selv, men bliver et uklart og uberegneligt Instinkt, der arter sig forskjelligt efter hvers Individualitet. Den holder sig da fast og udelukkende til en enkelt Forestilling eller ensidig Opfatning. Man ser dette let. Den, der f. Ex. holder paa Loven, betoner dette ofte i den Grad og med den Konsekvents, at Evangeliet bliver overflødig eller ingen rigtig Plads faar, og omvendt. En konsekvent Fastholdelse af den traditionelle Forsoningstheori leder som af mig paa vist ufeilbarligt til, at endog Troen selv bortstødes som overflødig til Retfærdiggjørelse. Konsekventsen af Læren om Retfærdiggjørelsen af Troen vil ligeledes, naar man holder sig i det gamle Spor, blive, at Gjæringerne ere overflødig eller endog »skadelige«, som Nogle en Tid i Kirken virkelig mente. Kon-

sekvensen af Læren om Ordets gjenfødende og helliggjørende Evne vil være, at Sakramenterne bortstødes som unyttige, og omvendt. — Her have vi jo vore Rektangler med rette Linier, der pludseligt afbrødes af en Vinkel og en ny ret Linie i det Uendelige. Det er altsammen de faste Forestillingers Standpunkt, hvor Lidenskabeligheden er oppe. Thi en Theolog behøver blot at fastholde hin Forestilling om, hvad der konsekvent ligger i Forsoningsteorien for at komme paa Kant med en anden Theolog, der fastholder den anden Forestilling om Troens Nødvendighed. En tredje Theolog, der har faaet Tag i Theorien om Ordets Evne til at gjenføde, vil stille sig i Opposition med en fjerde Theolog, der tilfældigvis eller instinktmæssigt har grebet fat i Sakramentets, navnlig Daabens Tilstrækkelighed. Dette er vel Grunden til al denne Mislighed; og man ser tillige, at der ingen Redning er, ingen Mulighed for at løse Gaaderne, med mindre Ideen griber ind og giver en Differentiation. Theologerne kunne naturligvis nok imellemstunder holde Fred trods Striden. De kunne blive kjede af Debaterne eller istandbringe Kompromisser, der se ud som Løsninger, men i Grunden kun ere Tilslørelser og Omgaaelser af Tvistpunkterne. I saadant Tilfælde vil alligevel Striden trods alle Fredsbestræbelser efter en Tid blusse op paany.

Jeg har ofte forundret mig over, at der ved vort theologiske Fakultet ikke holdes Forelæsninger over Religionsphilosophi. Mon ikke denne Mangel er Skyld i, at Ideens Lys ikke eller i saa overmaade liden Grad falder over vore religiøse Forestillinger, saa at de stivne til og saaledes blive Vehikler for al denne dunkle Følsomhed og Lidenskabelighed? I Universitetsfundatsen af 28de Juli 1824 § 32 staar dog blandt de Fag, hvorfor en theologisk Kandidat skal gjøre Rede ved Examen

nævnt »naturlig Theologi«. Om nu saadan »naturlig Theologi« vel ikke er ganske ensbetydende med Religionsphilosophi, saa kommer den dog denne nær. Ikke ved jeg, om denne Disciplin er sløifet. Skulde dette være Tilfældet, da maa det i høi Grad beklages. I ethvert Fald foredrages denne Videnskab ikke mere.

Skulde ikke en Theolog have Nyttet af at tænke over, hvad Religion vel egentlig er for Noget? Hvorledes Forestillingen om en Gud opstaar? Hvad Moral, Sædelighed er, allerede paa det naturlige Felt? Hvilken Forskjel der er paa det Religiøse, det Moralske, det Sædelige og det Retslige (Legale)? Hvad der er Straffens Begreb? Hvorfor Gud kan siges at være Kjærlighed, og hvad Kjærlighed egentlig er? Hvad Frihed er? samt mest af Alt, hvad et Menneske dog egentlig er for et Væsen? thi Enhver er jo sig selv nærmest, og om det er vanskeligt, ja tilsidst umuligt at forstaa Gud, saa kan et Menneske dog vel nogenlunde forstaa sig selv (Kor. 2, 11). — Dette og meget Andet maa man se at faa paa det Rene fra et rent naturligt, almenmenneskeligt Synspunkt. Jeg ved nok, at der er dem, som tro, at kunne deducere al den systematiske Theologi af Retfærdiggjørelsesdogmet. Men denne Mening beror tilsidst paa den Forudsætning, at Gud ikke har aabenbaret Nogetsomhelst for Andre end de Troende, en Forudsætning, der let leder til Hovmod og i Grunden strider mod Guds eget Ord (Ap. Gjern. 10, 34 f.; 17, 26 f.; Rom. 1, 19. 20; 1 Cor. 11, 14).

Vi trænge til en naturlig Theologi, til religionsphilosophiske Studier, hvorved Christendommen kan komme til at reflekteres i det hele Menneskeliv og Verdensliv overhovedet, saa at det christelige Sprogudtryk, der jo er hentet fra den naturlige Sprogbrug, skal kunne blive forstaaet, at Talen kan blive

ikke en Talen med Tunger, som Ingen skjønner uden den Talende og knapt nok det, men en virkelig forstandig Tale, som ikke vækker uklare, forvirrede Instinkter, men sikkert og dybt rammer Villiens og Samvittighedens Inderste, en Tale, der forpligter med ubønhørlig Autoritet, paa samme Tid, som den befrier og befrugter ved at aabenbare Guds uendelige Kjærlighed.

Man har sagt, at vore Kirkeforhold ligne dem i den korinthiske Menighed, og det vistnok med Rette. Det er det samme Partivæsen med indbyrdes Ufordragelighed (Kor. 1, 11 f. 3, 3). Man mener at være »aandelig« og er dog i Grunden »kjædelig«, idet man lader Lidenskabeligheden raade (3,3). Derfor er ogsaa Glossolalien istedetfor den forstandige Tale sterkt fremtrædende (14). Hvorledes Apostelen ligeoverfor alt dette Væsen gør Ideen gjældende, sees af Kap. 12. Her viser han netop Enheden i Mangfoldigheden, den organiske Enhed, »Legemet med de mange Lemmer«. Og hvis man ret vil fornemme, hvad den sande Kjærlighed er, da læse man det mageløse 13de Kapital, hin Lovsang til Kjærligheden, et Afsnit, der danner Brevets høieste Punkt, ret et Brændpunkt, hvor Talen lyser og gløder af den guddommelige Idé. — Man hører saa ofte den Bemærkning, at vi skulle elske hverandre trods afvigende Meninger. Dersom dette skal betyde, at den Ene skal elske den Anden uden at behøve velvilligt og levende at sætte sig ind i den Andens Anskuelse og indrømme Muligheden af selv at tage fejl, da duer det ikke. Der bliver ingen Kjærlighed af uden en indbildt, omtrent som naar den Ene sukkende beder for den Andens Sjæl og med tvivlende Forventning oppebier Resultatet, før han gjør et imødekommende Skridt. Apostelen siger noget ganske Andet. Han vil, at vi skulle have samme Mening (1 Kor. 1, 10; Phil. 2, 2). Dette synes at

hentyde paa, at hvor der er stridende Meninger, har ingen af Parterne Ret.

Jeg er mere og mere kommen til den Erkjendelse og meget taknemmelig for en saadan, at nogle Aars filosofiske Studium ville være saare gavnligt for de theologiske Studerende. Dette er ingeniunde for visse Resultaters Skyld. Philosophien befatter sig i det Hele slet ikke med at komme til »Resultater«, hvilke desuden for Theologiens Vedkommende ere unødvendige, da vi jo have vor i denne Henseende tilstrækkeligt udviklede Kirkelære. Men Philosophiens Opgave er at bringe disse Resultater i levende og inderlig Forbindelse indbyrdes, derved at den belyser dem i deres Sammenhæng med det store fælles Menneskeliv, med Tilværelsen i dens Helhed.

3 2044 018 750 380

This book should be returned
to the Library on or before the last date
stamped below.

A fine of five cents a day is incurred
by retaining it beyond the specified
time.

Please return promptly.

